नेपालभासा - छसःज्यना भाय्

नेपालभासा - छसःज्यना भाय्

नेपालभासा - छसःज्यना भाय्

NEPALBHASA A MONOSYLLABIC LANGUAGE

विद्या चित्रकार

चिन्ना

नवाः सिज्जा गुब्बि

न.सं. ११९१

नेपालभासा - छस:ज्यना भाय्

NEPALBHASA A MONOSYLLABIC LANGUAGE

विष्णु चित्रकार

पिथना

नेवाः सिक्षा गुथि

ने.सं.११३७

च्वमि : विष्णु चित्रकार
Email bishnuchitrakar@hotmail.com
मोबाइल : ९८४११६९१३०
खँचु : भासाविज्ञान
हामा : च्वमि
न्हापांगु अंग्रेजि पिथना : ने.सं.११३४ कछला २५
(२०१३ नोवेम्वर २५)
न्हापांगु नेपालभासा पिथना : ने.सं.११३७
पिथना : नेवाः सिक्षा गुथि
email newaasikshyaguthi@gmail.com
समाः : विपिन कपाली
थाकू : हिसि अफसेट प्रिन्टर्स प्रा.लि.
मू :

धलः

		पौ
१.	न्त्यखँ	१
२.	भाय् व आखः	२
	२.१. कन्सोनेन्तया ल्यूने भावेल वलकि	२
	२.२. कन्सोनेन्त आखःया न्त्यःने भावेल आखः वलकि	३
	२.३. थुकथं हे निगः कन्सोनेन्त आखःया दथुइ भावेल आखः वलकि	३
३.	न्वसः व आखः	५
४.	नेपालभासाया न्वसः व च्वज्या	७
	४.१ मान्वसः, चिनामान्वसःया छसः ध्वइगु हिलान्वसः व निसःध्वइगु न्वसः	७
	४.२ बान्वसः व बाआखः	१५
	४.३ बाआखलय् मान्वसः ज्यायेगु	१८
	४.४ खँग्वलय् लिबान्वसः	२०
	४.५ लिबान्वसः मान्वसलय् हिलिइगु पहः	२१
	४.६ नेपालभासाया फुकं थें मूयासुया हा छगू न्वसुयागु जुइ	२५
	४.७ नेपालभासाया 'ये, ने, ले' लिज्याना मूयासु	२८
५.	लिखँ	३२
	धलः १ न्वसःया हिला	३
	धलः २ छगू हे रोमन आखःया थीथी भासय् थीथी न्वसः जुयाच्वंगु	४
	धलः ३ चिनिया आखः	५
	धलः ४ (क) भासा विज्ञानकथं मान्वसः पिदनिइगु थाय्	८
	धलः ४ (ख) भासा विज्ञानकथं न्हासंध्वइगु मान्वसःया पिदनिइगु थाय्	८
	धलः ५ नेपालभासाया मूमान्वसः	९
	धलः ५ (क) छसः ध्वइगु चिनामान्वसः	१०
	धलः ६ (क) ताहाःमान्वसः, छसः ध्वइगु मान्वसः व निसः ध्वइगु मान्वसः	१३
	धलः ६ (ख) न्हासं ध्वइगु ताहाः मान्वसः	१३
	धलः ७ (क) छसः ध्वइगु माआखः मेगु मूमाआखःनाप ज्यनिइगु न्वसः	१४
	धलः ७ (ख) न्हासं ध्वयाः छसः ज्यनिइगु चिनामान्वसः	१४
	धलः ८ (क) बाआखःया धलः	१५
	धलः ८ (ख) – नेपालभासाया बाआखः न्वसःकथं मेगु पहलं न्त्यब्वया	१६
	धलः ९ – बाआखलय् मान्वसःचिं तयेगु	१८
	धलः १० – चीहाःन्वसःगु आखलय् ताहाःन्वसः यायेगु	१८
	धलः ११ बाआखःनाप छसः ध्वइगु मान्वसः ज्यायेबलय्	१९

धलः १२ (क) बाआखःनाप निसः थ्वइगु माआखः व ताहान्वसः ज्यायेबलय् १९
धलः १२ (ख) न्हासं थ्वइगु बाआखःनाप निसः थ्वइगु माआखः व ताहान्वसः ज्यायेबलय् २०
धलः १३ निगू न्वसःया खँग्वलय् लिन्वसः हिलिइगु पहः २२
धलः १४ लिन्वसः 'स, च, ज' जूसा 'ए / य्' न्वसलय् हिलिइगु पहः २२
धलः १५ खँग्वःया लिन्वसः 'लि, ति, थि' जूसा उगु न्वसः 'उ' न्वसलय् हिलिइगु पहः । २३
धलः १६ खँग्वःया लिन्वसः 'नि' जूसा उगु न्वसः 'उँ' न्वसलय् हिलिइगु पहः २३
धलः १७ खँग्वःया लिन्वसः 'न, म' जूसा 'अँ' न्वसलय् हिलिइगु पहः २४
धलः १८ खँग्वःया न्त्यन्वसः २४
धलः १९ (क) यासुया हिलासुइ न्वसु हिलिइगु पहः २५
धलः १९ (ख) 'ल्' ज्यना यासुया हिलासु पहः २६
धलः १९ (ग) न्हासं थ्वइगु यासुया हिलासु पहः २६
धलः १९ (क – १) 'ये' यासुया हिलासुइ न्वसु हिलिइगु पहः २७
धलः १९ (ख – १) 'ले' ज्यना यासुया हिलासु पहः २७
धलः १९ (ग १) १) 'ने' ज्यना यासुया हिलासु पहः २८
धलः १९ (घ) 'ते' ज्याना यासुया हिलासु पहः २९
धलः १९ (ङ) 'लपे' ज्याना यासुया हिलासु पहः २९
धलः १९ (च) 'याये' ज्याना दुतिना खँग्वः ३०
धलः १९ (छ) 'जुये' ज्याना दुतिना खँग्वः ३०
धलः १९ (ज) यासुहाय् 'के' व 'येके' लितँसा तयाः छ्वनायासु ज्यायेगु पहः ३१
धलः २० मूयासुइ न्त्यतँसा तयाः न्हूगु यासु ज्यायेगु पहः ३३

कियाकिपा १ – निसः थ्वइगु चिनान्वसःया लँपु १०
कियाकिपा २ – छसः थ्वइगु चिनान्वसःया लँपु ११
लिधलः – १ – छगू न्वसःया छुं खँग्वः ३७
लिधलः – २ – न्हिथं छ्वयलेमाःगु छगू न्वसःया छुं खँग्वः ३८
लिधलः – ३ – निगू न्वसलं छगू न्वसलय् हिलिइगु छुं खँग्वः ३८
लिधलः – ४ – निगू न्वसलं छगू न्वसलय् हिलिइगु न्हासं थ्वइगु छुं खँग्वः ३८
लिधलः – ५ – निगू न्वसलं छगू न्वसलय् हिलिइगु न्हासं थ्वइगु छुं खँग्वः ३९
लिधलः – ६ – यासुया हिलासु दनिइबलय् छगू न्वसः जुइगु ३९
लिधलः – ७ – छगू न्वसःगु खँग्वलं चाःगु छुं खँपु ३९

न्ह्यखँ

थ्व च्वसुया च्वमि भाजु विष्णु चित्रकार नेपालभासाया छम्ह भासाबिद् खः । वय्कलं नेपालभासाया न्वसः व न्वखँ (Phonetics and Phonology) देवनागरिलिपि छ्यलेबलय् गुकथं जुइमाः धयागु खँय् दुग्ययेक च्वयादिइगु दु । वय्कलं नेवाः मखुपिं नेपालभासाया ब्वमिपिनिगु लागिइ वय्कःया म्ह्याय् सिचु चित्रकारपाखें भाय्हिलाः पिथना दिइगु दु, उगु सफूचा थ्व विषयलय् वय्कःया न्हापांगु अंग्रेजिं पिदंगु च्वसु जुइमाः । जिं चित्रकार भाजुयात वय्कःया मेमेगु च्वसु नं अथेहे अंग्रेजिं नं पिथनाः नेपालभासाया भासाविज्ञान सिइके मंदुपिं आपालं ब्वमिपिनि दथुइ थ्यंकेत हःपाः बियागु नं दु ।

थ्व च्वसुइ मूकथं नेपालभासा छसःज्यना भाय् खः धयागु धापूयात नेपालभासाया पुलांगु व न्हूगु भासय् दुवालाः ध्वाथुइकेगु कुतः जूगु दु ।

थ्व भाय्या मू खँग्वःया छसःज्यना पहः अप्वःथें तँसा खँग्वःया हिलासु व चिनाखँग्वः ज्यानाया हुनिं खने मदइगु खँ चित्रकार भाजुं दसि न्ह्यब्वयाः बांलाक ध्वाथुइका दिइगु दु । भासाय् दुवालेगु ज्याया थुगु ब्व आःतक भाय् थूमिपिनिपाखें मजूनिगुया हुनिं नेपालभासाया मूपहः छसःज्याना भाय् खः धायेत थाकुया च्वंगु खः । नेपालभासाया मूख्वाः छसःज्यना खः धयागु म्हसिइकेत, थ्वया ईया हिलासु व खँभाय् ज्यानाय् हिलासुयात ब्वनाः म्हसिइके माःगु खँ नं चित्रकारभाजुं न्ह्यथनादीगु दु ।

ने.सं.११३४ कछला (२०१३ नोबेम्बर) **– प्रा.डा. तेजरत्न कंसाकार**

नेपालभासां पिथनाया भ्वलय्

नेपालभासाय् आपालं धर्मया सफू, गद्य व पद्य विधाय् च्वयातःगु सृजनात्मक साहित्यया नापं पुलांगु व न्हूगु खँग्वःधुकूया परम्परा दयावयाच्वंगु दु । पुलांगु नेवाः साहित्यया ब्वलनेगु ज्या निगू भासं (संस्कृत–नेपालभासां) जुयावःगु खनेदु । गथे,– 'हितोपदेश' (ने.सं.८०९) 'मानव न्यायशास्त्र' (ने.सं.५००) व गोपालवंशावलि (ने.सं.५०७ – ५१०) थ्वयां लिपा निगू बिसकं संस्कृत नेपालभासाया खँग्वः धुकू यल व ख्वपय् (ई.१३८६) मुंकातःगु खनेदु । गथे,– अमरकोश (ने.सं.५०१-८५१) थुकिइ 'छसःज्यना खँग्वः (Monosylabic) अप्वः ल्याखय् दुतिना तःगु दु । संस्कृत भाय्या खँग्वः धुकूया किचः अमरकोशय् नं खनेदु । अथे नं मूकथं नेपालभासाया खँग्वःयात छसःज्यनाः खँग्वःकथं म्हसिइके फु । थ्वया मेगु दसि ई.१७६१ – १७८० या दुने Gian Gualberto da massa नांगु छगू Capuchin Missionary पाखें मुंकूगु 'A Dictionary of the Newar Language with Glossary of Italian गुगु ई.२०१५ य् प्रो. Theodore Ricardi जुं सम्पादन यानाः पिथना दिइगु आपाः मदुनि, थुकिइ नं दु । थ्व नेपालभासाया आःतकया दकलय् तःधंगु खँग्वः धुकू खः । थुकिइ आपालं ल्याखय् छसः ज्यना खँग्वः नापं स्वद्वः (३,०००) स्वयाः अप्वः खँग्वः मुनाच्वंगु दु ।

विष्णु चित्रकार भाजु थःगु Monograph च्वसुया निक्वःगु पिथना मूकथं नेवाः ब्वनामि व भासाय् दुवालिइपिंत ध्यानय् तयाः नेपालभासां पिथनेगु ग्वसाः ग्वःगुलिं तसकं लय्ताया । थ्व हे भ्वलय् चित्रकारजुयात थःगु च्वसुइ नेपालभासाय् छसःज्यना पहःया मेगु छगू निगू Discriptive व Narrative दसि दुथ्याका द्यूसा बांलाइ धकाः छ्यागु बियाच्वना ।

ने.सं.११३७ सिल्ला (२०१७ जनवरी) **प्रा.डा. तेजरत्न कंसाकार**

थःगु खँ

नेपालभासाया न्वसः व च्वज्याय् दुवालेगु भ्वलय् पिदंगु लिच्वःकथं नेपालभासा छगू छसःज्यना भाय् खः धयागु धापू न्त्यथने खंगु तसकं लय्ताःया खँ जुल । हनेबहःम्ह प्रा.डा. तेजरत्न कंसाकारभाजुं थ्व च्वसुया अंग्रेजिं भाय्हिलायात दुग्ययेक व क्वथिइक ब्वनाः माःगु व पूवंक छ्यूाता बियादीगुलिं वय्कःयात दुनुगलंनिसें हनाबना तयाच्वना ।

म्स्याय् मय्जु सिचु चित्रकारयात जिगु थ्व नेपालभासाया मूच्वसुयात अंग्रेजि भासं भाय्हिला ब्यूगुलिं यक्व यक्व सुभाय् दु । थ्व ज्या ताःलाकेत यक्व ग्वाहालि, तिबः व हःपाः ब्यूगुलिइ जि जहान बिद्या चित्रकार व पासा देवदास मानन्धरयात यक्व सुभाय् दु । नापं थ्व च्वसु पूवंकेत माःगु ग्वाहालि याना बियादीपिं सकसितं सुभाय् बियाच्वना ।

थ्वया नापं थ्व लसताया भ्क्वलय् जि पासा रामकृष्ण मानन्धरयात चीहाःगु इलय् थ्व च्वसुयात अंग्रेजि भाय्या सफूचा कथं छ्याय्पा याना बियादीगुलिं, थ्व सफूचा थानाः पिथनेत ग्वाहालि याना बियादीगुलिं वय्कःया प्रेस प्रिन्तवेल अफसेत प्रेस व उकिया ज्याकःमिपिं सकसितं यक्व यक्व सुभाय् । दकलय् लिपा थ्व सफूचा पिथनेगु ज्याय् ग्वाहालि याना बियादिइगुलिं नेवाः सिक्षा गुथियात दुनुगलंनिसें सुभाय् बियाच्वना ।

ने.सं.११३४ कछला २२ (२०१३ नोवेम्वर २५) **च्वमि**

निक्वःगु पिथनाया खँ

'नेपालभासा – छसः ज्यना भाय्' धयागु जिगु च्वसु जिं नेपालभासां च्वयागु खःसां दकलय् न्हापां अंग्रेजि भासं पिदंगु जुल । थ्वयात आपालं पासापिसं नेपालभासां स्वये दःसा ज्यू धाःगुलिं च्वसु प्रेसं पिथने जिइक कम्प्युतरया ज्या नं क्वचाये धुंकूगु खःसां पिथनेज्या धाःसा मेमेगु ज्याय् तक्यनाः भचा लिबाःगु जुल । थ्व च्वसु न्हापां अंग्रेजि भासं पिथनागु इलय् हनेबहःम्ह भासाथूमि प्रा.डा. तेजरत्न कंसाकारजुं सफूया न्त्यखँ च्वया बियादिइगु खः । थ्वयात नेपालभासां पिथनेगु भ्वलय् नं वय्कलं थ्व च्वसुया नेपालभासा च्वज्यायात नं दुग्ययेक स्वया बियादिइगु जक मखु उकियात थःगु नुगः खँ नं च्वया बिया दिइगुलिं वय्कःयात यक्व यक्व सुभाय् बियाच्वना । वय्कलं बियादिउगु छ्यूाताकथं थ्व नेपालभासाया च्वसुइ छुं छुं भिंकेगु व तनेगु ज्या जूगु दु ।

थ्व च्वसु ब्वनाः थःगु नुगःखँ च्वया बियादिउपिं मेपिं हनेबहःपिं भाजुपिंत नं आपालं सुभाय् बियाच्वना । नापं थ्व नेपालभासाया सफूचा पिथनेत ग्वाहालि याना बियादिउगुलिं हनेबहःम्ह प्रा. पुष्पबहादुर चित्रकार व वय्कःया 'हिसि अफसेत प्रिन्तिङ प्रेस' व उकिया सकल ज्याकःमिपिंत नं यक्व यक्व सुभाय् बियाच्वना । थ्वया नापं थ्व सफूचा पिकायेत कम्प्युतरज्या व सफूचा छ्याय्पाःया ज्या बांलाक याना बियादिउलिं पासा विपिन कपालीयात नं यक्व यक्व सुभाय् दु ।

दकलय् लिपा थ्व सफूचा पिकायेत माक्व लाय् तयेगु भाला क्वबियाः माःगु तिबः बिइगु ज्या याःगुलिं जिमि जहान बिद्या चित्रकार व म्स्याय् सिचु चित्रकारया नां मकासे मगाः । अलय् थ्व सफूचा पिथनेगु भाला कयाब्यूगुलिं 'नेवाः सिक्षा गुथि' यात व थ्व ज्याय् तिबः ब्यूपिं मेपिं सकसित नं आपालं आपाः सुभाय् ।

ने.सं.११३७ थिंला यःमरि पुन्हि **च्वमि**
(२०१७ डिसेम्वर १३)

सुभाय्

बिस्वय् द्वलंद्वः भाय् दु । फुकं भाय्या थःथःगु बिसकंया स्वभाब दइ । प्रनालि दइ । भाय्या थीथी पक्ष दइ । न्वसः, खँभाय्, खँग्वः ज्यायेगु, खँपु ज्यायेगु भाय्या मू पक्ष खः । भाय्या थःगु हे बिसकं पहः दइ । भाय्या थीथी पक्षं उगु पहः उलाच्वनिइ । भाय् छन्हु निन्हुं लुइगु आकस्मिक उपलब्धि मखु । सलंसः दँ, द्वलंद्वः दँया ब्वलनाभ्वलं ब्वलंकिइगु प्रनालि खः थ्व । भाय् ब्वलनिइगु भ्वःछुना ययःकथं न्ह्यांवनिइ मखु । भाय्या फुकं पक्षया ब्वलनाभ्वः, संगति, बिधि दइच्वनिइ । भाय् ल्हाइपिंसं भाय् छ्यलिइबलय् भासाया प्रनालियात नाला च्वनिइ चायेकं मचायेकं । भाय्थुमिपिसं भाय्या थीथी पक्षयात दुवालाः वया प्रनालियात ब्वया क्यनिइ । भाय्या पहःचहः, विसेसता छु गथे दु वाःचायेका बिइ ।

न्ह्यब्वःगु 'नेपालभासा छसःज्यना भाय्' सफुतिइ भाय्थूमि विष्णु चित्रकारजुं नेपालभासाया मूलभूत भाय्या प्रकृति, प्रबृति छु, गथे उलादिइ । खँग्वःया मौलिक स्वभाव छु गथे, भासा ज्यायेगु निर्मान विधि गुकथं न्ह्याइ दसु बियाः क्यना दिइगु दु । भाय्या थःगु पहःचहः, बिसेसता मथुइक छ्यला यनकि भाय् दुने बिकृतित वये फइगु सम्भाबना दइ । भाजु विष्णु चित्रकारया 'नेपालभासा छसः ज्यना भाय्' सफू नेपालभासा ल्हाइपिं व मेपिं भाय् सयेकेत स्वइपिंत नेपालभासाया मौलिक स्वभाव, पहःचहः थुइकेत तसकं ग्वहालि जुइ ।

पासा विष्णु चित्रकारजुयात थ्व योगदानया लागी सुभाय् देछाना !

प्रा.नर्मदेश्वर प्रधान

पुलांम्ह नेपालभासा केन्द्रिय विभागया प्रमुख

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
मानविकी तथा समाजिक शास्त्र संकाय
FACULITY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
फोन नं. :५२६०४९४
Ph:5260494
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
CENTRAL DEPARTMENT OF NEPALBHASHA
चैन लाकौल स्मृति भवन
पाटन संयुक्त क्याम्पस
परिसर
पाटन ढोका, ललितपुर

पत्र संख्या:

मिति : २०७४/०२/३०

भिन्तुना !

विष्णु चित्रकारयात नेपालभाषा-जगतं थीथी व्यक्तित्वकथं म्हस्यू । भाषाविद् व्यक्तित्वकथं वय्क: थुगु सफू **नेपालभासा – छ्रस:ज्यना भाय्** (NEPALBHASA: A MONOSYLLABIC LANGUAGE) पाखें पुष्टि जू ।

नेपालभाषा-जगत् हरेक दृष्टिं अभावया प्रधानता दुगु क्षेत्र जुयाच्वंगु दु । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् एम.ए ब्वनेगु ब्वंकेगु व्यवस्था जुयाच्वंगु दु, तर ब्वनेया लागि सफू अंग्रेजी, हिन्दी व खय् भाय्यागु सफू ब्वनेमा:गु बाध्यकारी अवस्था दनिगु ध्व थौंतकया नं दु:खया हे खँ जुयाच्वंगु दु । विभागयागु ध्व दु:खया खँय् विष्णु चित्रकारजुयागु ध्व सफू पिथना: भाषा-विज्ञानया क्षेत्रय् छुं कथं जूसां सिचुका: ब्यूगु दु धका: कने दया: लसता व: । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् एम.ए. ब्वनाच्वंपिं विद्यार्थीपिनिगु लागि मा:गु सफू तक नं नेपालभाषां पिकया: बिइपिं मदुगु अवस्थाय् चित्रकारजुं नेपालभाषाया भाषा-वैज्ञानिक विषयया सफू च्वया: पिकयादीगु वय्क:यागु हनेबह:गु ज्या ख: ।

नेपालभाषाया छुं नं क्षेत्रय् अनुसन्धान-गोष्ठी आदिया छुं हे ज्याखँ मजुयाच्वंगु थौंया अवस्थाय् विष्णु चित्रकारजुयागु ध्व सफूपाखें अवश्य नं छगू आधास्पत्र तयार जूगु दु, थुकिं नेपालभाषा भाषा-विज्ञानया क्षेत्रय् हलचल हइ धैगु आशा व विश्वास दु । ध्व सफूया बारे सहलह यायेबलय् थुगु नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात नं लाभान्वित हे जुइगु तायेका । उकिं थुखेपाखे केन्द्रीय विभागं ध्यान विइमा:गु औचित्यया महसुस यानाच्वना । गन तक वय्क: विष्णु चित्रकारजुयागु भाषासम्बन्धी विचार ख:, ध्व खँ विचाराधीन ख: । थुकिया निर्णय नं लिपाया सहलह पाखें क्व:जिइ धैगु जिगु विचार ख: ।

लीपा, चित्रकारजुयागु थजा:गु न्ह्यथने बह:गु सफूत लिपा लिपा नं पिदनीगु खँय् आशा यानाच्वना । भिन्तुना !

प्रा. डा. चन्द्रमान वज्राचार्य
प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

नेपालभासा – छसःज्यना भाय्

१. न्यखँ

नेपालभासा चिनि-सँय् भाय् खलकय् सँय्-बर्मा भाय्जःया दथु च्वापुगुँ पुचलय् लाःगु भाय्कथं भाय् थूमिपिसं ब्वथलातःगु दु । च्याद्वःति दँ न्ह्यः चिनि लहना (सभ्यता) ब्वलनेगु भ्वलय् थ्व लहना चीन–मंगोलिया–कोरिया–जापाननिसें सँदेय् व नेपाः जुनाः म्यानमार (बर्मा) – सिआम (थाइलैन्द) – कम्पुचिया (कम्बोदिया) – लाओस–भियतनाम तकं ज्यनावंगु खनेदु । थीथी हुनिं मनूत छगू थासं मेगु थासय् ज्यनावनेगु भ्वलय् इपिं थीथी थासय् थात । सु गन थात अन इमिसं अनया आदिवासितसें स्वनातःगु समाजनाप जानाः बा थःगु माथं थःगु हिचःति अनया लकस व बँय् बुलेगु, गुँ चकंकेगु, बुँ ज्यायेगु व च्वनेल्वःगु थाय् दयेकेगु अलय् थःगु न्हूगु समाज ब्वलंकेगु ज्या यात । थुकथं थीथी थासय् थःकथं न्हून्हूगु तजिलजि व लहना ब्वलनेगु ज्या जूगु खः । थ्व लहनां ब्वलंकूगु छता तःजिगु व मूवंगु खँ धयागु थनया थीथी भाय् खः । थुकथं थीथी जाति व इमिसं ल्हाइगु थीथी भाय् बिसकं बिसकं ब्वलंगु जुल । न्ह्याथेसां अथे भाय् ब्वमलंगु जूसा गुगुं लहना तालय् हनिइगु खइमखु ।

थौंकन्हय् थ्व सँय्-बर्मा भाय् पुचलय् जक ४४६ गू ति भाय् छ्यलाबुलाय् दु । नेपालय् दुने जक थ्व भाय् पुचःया ७९ गू भाय् दुगु खनेदु । नेवाःतसें ल्हाइगु भाय् – नेपालभासा थ्वहे सँय्-बर्मा भाय् पुचःया जः खः ।

थुगु ई लिपा बा ज्याद्वःति दँ न्ह्यः भारतया लहना बा सिन्धु लहना नं ब्वलनेगु ज्या न्ह्याःगु खनेदु । उगु इलय् अन द्रबिद भाय् ब्वलंगु खनेदु । ई.पू. निद्वःति दँ न्ह्यः, मध्य एसिया पाखें वःपिं 'आर्य'तसें उत्तर भारतय् दुदाःवसेंलि थन भारोपेलि भाय् ब्वलंगु खनेदत । लिपावयाः थपिं भारोपोलि भाय् ल्हाइपिं व सँय्-बर्मा भाय् पुचःया भाय् ल्हाइपिनि दथुइ स्वापू अप्वया वंलिसे छगू भासं मेगु भासय् किचः लाकूगु नं खनेदत ।

२. भाय् व आखः

चिनि लहनां ब्वलंकूगु छगू मूभाय् चिनिया भाय् खः । चिनिया भासय् अप्वःथें खँग्वः छगू न्वसःयागु छगू खँग्वः जुयाच्वंगु दु । इपिं खँग्वःयात छगू न्वसलं व छगः आखलं न्त्यब्वइ । चिनिया भासय् छगू न्वसःयात छगः आखलं न्त्यब्वयेगु याः । अथेनं उगु आखः धयागु न्वसलं म्हसिइकिइगु मखुसे थीथी किपा आखलं न्त्यब्वइगु खः । चिनिया भाय्या च्वज्याय् छ्यलिइबलय् थ्व आखःयात 'हान् च्ज्' धाइ । थ्वहे आखःयात जापानि भासय् छ्यलिइबलय् थ्वयात जापानि भासं 'खान जि' धाइसा कोरिया भासय् छ्यलिइबलय् थ्वयात कोरिया भासं 'हान् चा' धाइ । थपिं आखः न्वसलय् ज्यानातःगु मखु । थपिं आखः, खँग्वः म्हसिइकेगु 'किपा' बा 'किपा आखः' खः । उकिं चिनियातसें बा जापानितसें व कोरियनतसें वहे आखःयात बिसकं बिसकं थःथःगु हे भासं ब्वनिइ ।

जापानि भासय् छ्यलिइगु मेगु निथी आखः दु । इमित 'हिरागाना' व 'काताकाना' धाइ । 'खान जि' आखः (Character) अप्वः थें थीथी नांग्वः म्हसिइकेत छ्यलिइसा जापानि भाय्या मेगु खँग्वः म्हसिइकेत 'हिरागाना' आखः छ्यलिइ । अलय् मेगु भासं जापानि भासय् दुहांवयाच्वंगु दुतिना खँग्वः म्हसिइकेत 'काताकाना' आखः छ्यलिइ । थपिं 'हिरागाना' व 'काताकाना' आखः धाःसा न्वसलय् ज्यानातःगु आखः खः । जापानि भासय् ञ्यागः (५) माआखः दु । थपिं 'आ' (あ), 'इ' (い), 'उ' (う), 'ए' (え), व 'ओ' (お) खः । थपिं हे माआखःया भ्वलय् फुकं बाआखः ज्यानातःगु दु । थपिं फुकंया ख्वाः बिसकं बिसकंया जुयाः पानाच्वंगु दु । गथे, का (か), कि (き), कु (く), के (け), को (こ), ... । उकिं जापानि आखःयात न्वसःज्यना आखः (Syllabary alphabets) नं धाइ ।

अंग्रेजि भाय् च्वज्याय् छ्यलिइगु आखःया पहः धाःसा पाः । अंग्रेजि भाय् व युरोपया मेमेगु भाय्या च्वज्याय् अप्वःथें 'रोमन लिपिया आखः' छ्यलेगु याइ । थ्व रोमन लिपिया आखःयात लेतर (letter) धाइ । लेतर धयागु आखःया किपा (Character) जक खः । थ्वयात अल्फाबेत नं (alphabet) धाः । अल्फाबेत धयागु लेतर (आखः) या नां खः फुकं अल्फाबेतं भाय्या न्वसःयात पूवंक न्त्यब्वइ मखु । रोमन लिपिया आखलय् ञ्यागः (५) भावेल आखः (Vowel माआखः) व नीछगः कन्सोनेन्त आखः (Consonant न्वआखः बा बाआखः) दु । थपिं रोमन लिपिया कन्सोनेन्त (c) आखलय् पूवंगु न्वसः धाःसा मदु । थुकिइ पूवंगु न्वसः बिइत वया नापं माआखः (भावेल – v) दयेमाः । कन्सोनेन्तया न्त्यःने, ल्यूने बा निगः कन्सोनेन्तया दथुइ भावेल तःसा जक उगु कन्सोनेन्तया न्वसः ज्यनिइ । गथे–

१. कन्सोनेन्तया ल्यूने भावेल वलकि (cv) – गथे,

कन्सोनेन्त k (के) या ल्यूने भावेल a (ए) वलकि ka (क/का) जुइ ।

अथेहे मेमेगु भावेल वलकि, ki (कि), ku (कु), ke (के), ko (को) जुइ ।

२. **कन्सोनेन्त आखःया न्यःने भावेल आखः वलकि (vc) – गथे,**

ak (अक्/आक्), ik (इक्), uk (उक्), ek (एक्), व ok (ओक्) जुइ ।

३. **थुकथं हे निगः कन्सोनेन्त आखःया दथुइ भावेल आखः वलकि (cvc) –** गथे,

man (mæn/ माय्न), cat (kæt/क्यात्), dog (dɔ:g /दग्), kid (kɪd/किद्), put (pʊt/पुत्), get (ɡet/गेत्) ... । थुपिं फुकं छगू न्वसःया खँग्वः खः । अथेनं अंग्रेजि भासाय् 'भावेल' जुइमा वा 'कन्सोनेन्त' जुइमा छगू हे आखःया न्वसः न्यायबलें छगू हे जुइमाः धयागु मदु । गथे,

धलः १ – न्वसःया हिला

भावेलया न्वसः हिला
put (pʊt / पुत्) - but (bʌt /बत्)
go (gaʊ / गो) - do (du / दू) - to (tu / तु)
it (ɪt / इत्) - item ('aitem / आइतम्)
log (lɒg / लग्) - lone (ləʊn / लोन)
en – code (in'kəʊd / इन्कोद्) - / en-core (aŋkɔ:(r) / अङ्को (z) / en-clave ('enkleɪv / एन्क्लेभ)
कन्सोनेन्तया न्वसः हिला –
Cow (kaʊ / काउ) - Cell (Sel / सेल्)
get (get / गेत्) - gem (dʒem / जेम्)
hot (hɒt / हत्) - hour (aʊə(r) / आवः (र))
know (nəʊ / नो) - kid (kɪd / किद्)
thick (θɪk / थिक्) - this (ðɪs / दिस्)

थुकथं अंग्रेजि भासय् छुं नं आखःयात गुकथं न्ववायेगु धयागु छुं पाय्छिगु न्वसु दापु बा नियम धाःसा मदु । गुकथं छ्यलावयाच्वन वहे नियम जुयाच्वंगु खनेदु ।

थ्वहे रोमन लिपिया आखः छ्यलिइगु युरोपया थीथी भासय् थ्वया थीथी आखःया न्वसः फुकं ज्वःलानाच्वंगु नं मदु । गथे, (J) या न्वसु अंग्रेजिइ (dʒ / ज), स्पेनिसय् (x / ख) व जर्मन भासय् (y / य) थें जुइ । (v) या न्वसु अंग्रेजि व स्पेनिस भासय् संस्कृतया 'व' थें जुइ, अलय् जर्मन भासय् (faʊ / फ) थें जुइ । (c) या न्वसु अंग्रेजि भासय् (s / स, k / क, tʃ / च, ʃ श) थें जुइ सा स्पेनिस भासय् (θ / थ) थें जुइ । थुकथं हे पाःगु मेमेगु नं आपालं खंके फु । गथे,

धलः २ – छगू हे रोमन आखःया थीथी भासय् थीथी न्वसः जुयाच्वंगु –

'J' -	**/jeep/ [dʒip / जीप्] (अंग्रेजि)** **/ja/ [ʏɑ / या] (जर्मन) = yes (अंग्रेजि)** **/jamón/ [xamɔ:n] / खामेन] (स्पेनिस) = ham (अंग्रेजि)**
'V' -	**/visit/ [vɪzɪt] / विजित] (अंग्रेजि)** **/viajar/ [ve-ah-har] (स्पेनिस) = to travel (अंग्रेजि)** **/vijay/ [vɪjay] विजय] (संस्कृत) = victory (अंग्रेजि)** **/von/ [fɔn] फोन] (जर्मन) = from (अंग्रेजि)**
'C' -	**/cabin/ [kæbin] / क्याबिन] (अंग्रेजि)** **/certain/ [sɜ:tn] / सर्तन] (अंग्रेजि)** **/check/ [tʃek] / चेक्] (अंग्रेजि)** **/chemist/ [kemɪst] / केमिस्त] (अंग्रेजि)** **/cerrado/ [ther-rah'-do] (स्पेनिस) = closed (अंग्रेजि)**

धमलिपि (ब्राह्मिलिपि) व थ्व लिपिपाखें ब्वलंगु थीथी लिपिया भ्वलय् नेपाललिपि, देवनागरिलिपि ..... थें ज्वःगु लिपिया आखलय् पूवंगु न्वसः दयाच्वंगु दु । छाय् धाःसा थपिं लिपिया बाआखलय् 'अ' मान्वसः न्हापा हे दुथ्यानाच्वंगु दु । उकिं नेपाललिपि बा देवनागरिलिपिया थीथी आखः पूवंगु न्वसः दुगु आखः बा न्वसःज्यना आखः बा सःग्वः आखः (Stllabary) नं खः । थ्व धमलिपिं ब्वलंगु थीथी लिपिया आखः भारोपेलि भाय् पुचलय् लाःगु भासय् जक मखु, सँय्–बर्मा भाय् पुचलय् लाःगु थीथी भासय् नं थीथी कथं आखः दयेकाः छ्यला वयाच्वंगु दु । थुकिइ नेपाललिपिया थीथी आखः, तिब्वतिलिपि (सँय् आखः), संभोतालिपि (तामाङ आखः), सृजंगालिपि (लिम्बु आखः) ..... थें ज्वःगु थीथी लिपि दुथ्याः ।

अथे नं थपिं फुकं आखलय् मान्वसः ज्यायेत मूबाआखलय् मान्वसः चिं (ा, ि, ु, ू, ो ...) छ्यलिइ । गथे, का, कि, कु, के को ... । थथे 'मूबाआखः' व 'मान्वसःचिं' निब्व जानाः छगः आखः दयेकाः च्वयेगु पहःयात धाःसा 'अल्फा सिलेबरि' बा 'अबुदिगा' (alpha-syuabary or abugida) धायेगु याः । न्वसःया ल्याखं कायेबलय् धाःसा थपिं छगः आखः बा छगः सःज्यना आखः बा सःग्वः हे खः ।

कोरियन भाय्या च्वज्याय् छ्यलिइगु आखःयात 'हान्गुल' धाइ । थ्व नं 'अल्फा सिलेबरि' पुचलय् दुने लाः । अथे जूसां भारोपेलि भाय्पुचःया थीथी भाय् धाःसा छसःज्यना भाय् बा सःग्वःछि भाय्पुचलय् धाःसा मलाः । छाय् धाःसा भारोपेलि भाय् पुचलय् दुने लाःगु भाय्या अप्वःथें खँग्वः छगू स्वयाः अप्वः न्वसः ज्यनाः दयाच्वंगु दु ।

३. न्वसः व आखः

चिनि-सँय्भाय् खलःया अप्वः थें भाय्या मूखँग्वः छगू न्वसःया छगू खँग्वः जुयाच्वंगु दु । उकिं थमित छसःज्यना भाय् (Monosyllabic Language) धकाः धाइ । थ्व हे भाय् खलकय् दुने लाःगु भाय् 'नेपालभासा' नं छसःज्यना भाय्पुचलय् दुने लाः । थन नेपालभासा छसःज्यना भाय् छाय् खः धयागु खँय् सहलह ब्याकेगु जुइ ।

झीसं न्ववायेबलय् छगू इलय् झीगु म्हुतुं छक्वलं पिदने फुगु छगू न्वसःयात छसःज्यना न्वसः बा सःग्वः धाइ । छसःज्यना न्वसः धायेबलय् छगः खँग्वलय् दइगु छक्वलं पिदने फुगु छगू बा छगू स्वयाः अप्वः थीथी न्वसःयात काइ । चिनिया भासय् छगू न्वसःया छगू खँग्वः व छगू खँग्वःया छगू खँभाय् (अर्थ) दुगु छगः आखः (Character) जुइगु जूगुलिं थ्वयात छसःज्यना भाय् धाःगु खः ।

धलः ३ चिनिया आखः

wo	(वो)	/我/	=	जि
ni	(नि)	/你/	=	छ
ta	(था)	/他/	=	व
ren	(रन्)	/人/	=	मनू / मि
jia	(च्या)	/家/	=	छैं
yi	(ई)	/一/	=	छि (१)
er	(अर्)	/二/	=	नसि / नि (२)
san	(सान्)	/三/	=	स्व (३)
si	(स्ज्)	/四/	=	पि (४)
wu	(ऊ)	/五/	=	ञ्या (५)
liu	(लिउ)	/六/	=	खु (६)
qi	(छी)	/七/	=	न्हस /न्हय् (७)
pa	(पा)	/八/	=	च्या (८)
jiu	(चिउ)	/九/	=	गु (९)
shi	(सर्)	/十/	=	सान्ह/भि (१०)

चिनिया भासाय् थें थ्व हे भाय्खलकय् दुने लाःगु नेपालभासाय् नं फुकं थें मूखँग्वः छगू न्वसःयागु जुयाच्वंगु दु । लिपा वयाः थीथी भारोपेलि भाय् नाप बुले माःबलय् उगु भाय्या किचलं दायाः, ईया हिलासु नाप थीथी हुनिं नेपालभासाया मूखँग्वलय् न्त्यतँसा, लितँसा छ्यलेगु बा निगः मूखँग्वः स्वानाः खँभाय् ज्यायेगु व थीथी न्हूगु खँग्वः ज्यायेगु पहः ब्वलंगु खनेदु । अथेहे मेगु भासं दुत्युंगु छुं दुतिना खँग्वः व थीथी न्हूज्याना खँग्वः त्वःताः थ्वया थीथी मूखँग्वः धाःसा फुकं थें छगू न्वसःयागु जुयाच्वंगु खनेदु । उकिं नेपालभासा मूकथं छसः ज्यना भाय् जूगु खने दु, थ्वया मेमेगु नं आपालं दसि दयाच्वंगु दु ।

झीगु म्हुतुं पिदनिइगु न्वसःयात च्वज्याय् छ्यलेगु ज्या आखलं याइ । उकिं आखलं न्वसःयात म्हसिइकेगु ज्या याइ । नेपालभासाया न्वसःयात म्हसिइकेत झिंछसः दँ स्वयाः न्ह्यः निसें नेपाललिपिं तिबः बियावयाच्वंगु खः । थ्व नेपाललिपि 'धमलिपि' पाखें ब्वलंगु खः । जुजु अशोकं २३०० दँति न्ह्यः (ई.पू. २७३ पाखे) नेपाःया लुम्बिनी, निग्लिहवा व भारतया थीथी थासय् थनाथकूगु ल्वहं थामय् च्वयातःगु आखःयात 'धमलिपि' धकाः थाय्थासय् च्वयातःगु दु । थुपिं आखः बा उगु ल्वहंथांयात 'धमलिपि' या दकलय् पुलांगु दसि कथं नं कायेगु याः । लिपा वयाः थ्व हे लिपियात 'ब्राह्मिलिपि' धायेगु यात । नेपालय् दुने थ्व लिपियात ब्वलंकेगु भ्वलय् द्वःछिति दँ थीथी कथं ब्वललं वयाः झिंछसःति दँ न्ह्यः थीथी नेपाल लिपिया ख्वाः 'पाचुमोल', 'भुजिंमोल' व लिपा 'रञ्जना लिपि' या थीथी दसि लिसें बांलाक न्ह्यःने खने दयेकः वल । थुकथं हे मेगु हे लकसय् 'देवनागरि लिपि' ब्वलंगु खने दु ।

४. नेपालभासाया न्वसः व च्वज्या –

नेपालभासाया न्वसःयात माःकथं नेपाललिपिया आखःया न्वसः क्वःछिनाः छ्यलावयाच्वंगु खः । उकिं नेपालभासााया च्वज्याय् छगः आखःया न्वसः छगू हे जक जुयाच्वंगु जुल । नेपालभासा च्वज्याय् थीथी न्वसःयात छगः आखलं चायेकेगु बा तःगः आखःयात छगू ज्वःलाःगु न्वसः दुगु आखः कथं छ्यलेगु याइ मखु । अथेहे चीहाः न्वसः व ताहाः न्वसः नापं न्हासंथ्वःसः दुगु चीहाः न्वसः व ताहा न्वसःया बिसकं बिसकं खँग्वःया खँभाय् नं बिसकं बिसकं जुइगु जूगुलिं नेपालभासायात 'पाःसु दुगु भाय्' (Contrastive Language) धाये छिं । धमलिपिं ब्वलंगु नेपाललिपि व देवनागरिलिपिया आखःया भ्वःहना व न्वसः छुंकथं ज्वःलाःगुलिं बिसकं लकसय् देवनागरिलिपि छ्यलेमाःगु लकस ब्वलंगु जुल । अथे नं देवनागरिलिपि छ्यलिइगु संस्कृत व मेमेगु भारोपेलि भाय्या न्वसः नाप धाःसा नेपालभासाया न्वसः पाय्छि कथं ज्वःलाना च्वंगु मदु ।

४.१ मान्वसः, चिनामान्वसःया छसः थ्वइगु हिलान्वसः (Monophthongs) व निसःथ्वइगु न्वसः (Diphthongs) –

नेपालभासाय् भासाबिज्ञानया मिखां स्वयेबलय् मूमान्वसः ञ्यागू दु । थपिं मान्वसः कथुया सःपालं (Vocal Chords पाखें) तप्यंक पिदनाः 'म्हुतुया गुगुं ब्वय्' गनं मथिइक याँउक पिदनिइगु सः खः । इमित आखलं थुकथं न्ह्यब्वइ– 'अ, आ, इ, उ, ए' । नेपालभासाय् थपिं फुकं मान्वसलय् न्हासं थ्वःसःया गुन नं दुगु जुल । उकिं न्हासं थ्वइगु ' मान्वसः म्हसिइकेत माआखलय् मिलाफुति (ँ) तयाः च्वयेगु याइ । गथे, ' अँ, आँ, इँ, उँ, एँ' । नेपालभासाय् मूमान्वसः व न्हासंथ्वःसः दुगु मूमान्वसः फुकं चीहाः न्वसःयागु खः । अलय् उगु मूमान्वसः कथु दुने निसें पिथने म्वाः । म्हुतुं जक पिथंसा गाः । उकिं न्हापा पुलांगु भासं नेपालभासा च्वज्या याइबलय् गनं ताहाःन्वसः च्वयेगु ज्या जूगु खनेमदु । ईया हिलासु कथं लिपा थुकिइ ताहाःन्वसः

ब्वलंगु खनेदु । थ्व ताहाःन्वसः ब्वलंगुया मूहुनि धयागु नेपालभासाया छसःज्यना पहः हे खः । थथे धयागु, थ्व पहलं यानाः मूखँग्वलय् छुं न्वसः दुसुलिइगु व उगु थासय् ताहाःन्वसः पिदनिइगु खः । थथे जुइगु थ्वया छगू व्यवहारिक खँ खः ।

धलः ४ (क) भासा विज्ञानकथं मान्वसः पिदनिइगु थाय् –

	न्त्यब्व		दथुब्व		लिब्व	
	चीहाः	तःहाः	चीहाः	तःहाः	चीहाः	तःहाः
च्वब्व	इ	ई			उ	ऊ
दथुब्व	ए	एय्				(ओ)
			अ	अः		
क्वब्व	आ	आः				

धलः ४ (ख) भासा विज्ञानकथं न्हासंथ्वइगु मान्वसःया पिदनिइगु थाय् –

	न्त्यब्व		दथुब्व		लिब्व	
	चीहाः	तःहाः	चीहाः	तःहाः	चीहाः	तःहाः
च्वब्व	ईँ	ईं			उँ	उं
दथुब्व	एँ	एँय्				(ओं)
			अँ	अं		
क्वब्व	आँ	आं				

नेपालभासाय् छसः ज्यना पहः धयागु गुगुं खँग्वलय् लिन्वसः मान्वसः जुलकि न्त्यन्वसः नाप जानाः छगू न्वसः ज्यनिइगु छगू पहः खः । उकिं नेपालभासाय् निगू मान्वसः नापं वलकि छगू चिनामान्वसलय् ज्यनिइ । गथे, –

अअ = अः	आअ / आआ = आः	इइ = ई	उउ = ऊ	एए = एय्

थपिं ताहाःन्वसः म्हसिइकेत लिफुति (:) बा मेगु ताहाःन्वसःचिं बा मेगु आखः छ्यलेगु यानावयाच्वंगु दु । इमिगु धलः थुकथं दु –

धलः ५ – नेपालभासाया मूमान्वसः

न्हासं मध्वः सः				न्हासंथ्वः सः			
चीहाः न्वसः		ताहाः न्वसः		चीहाः न्वसः		ताहाः न्वसः	
आखः	मान्वसः चिं	आखः	मान्वसः चिं	आखः	मान्वसः चिं	आखः	मान्वसः चिं
अ (a)	-	अः (a:)	(:)	अँ (ă)	(ॅ)	अं (ă:)	(ं)
आ (ā)	(ा)	आः (ā:)	(ाः)	आँ (ā̆)	(ाँ)	आं (ā̆:)	(ां)
इ (i)	(ि)	ई (i:)/ इइ (ii)	(ीः)	इँ (ĭ)	(िॅ)	इं (ĭ:)/ इँइ (ĭi)	(िं)
उ (u)	(ु)	ऊ (u:)/ उउ (uu)	(ूः)	उँ (ŭ)	(ुॅ)	उं (ŭ:)/ उँउ (ŭu)	(ुं)
ए (e)	(ॅ)	एय् (e:/ee)	-	एँ (ĕ)	(ॅॅ)	एं (ĕ:)/ एँय् (ĕe)	(ॅं)

नेपालभासाय् म्हुतु ग्वःलाकाः कथुं निसें पिथने माःगु मान्वसः 'ओ' मदु । नेपालभासाय् थ्व 'ओ' या छ्यला क्वय् न्ह्यथना कथं 'अ' व 'आ' नाप चिनाः व दुतिना खँग्वलय् जक छ्यलेगु याइ । थथेहे, नेपालभासाय् निसः थ्वइगु चिनामान्वसः (Diphthong Vowels) थुकथं ज्यनाच्वंगु दु ।

थपिं चिनामान्वसलय् 'अइ' यात 'ऐ', 'अउ' यात 'औ' व 'इउ' यात 'यु' यानाः च्वये छिंगु छगः छगः आखः नं दःसां मेमेगु चिनामान्वसःया छगः आखलं च्वये छिंगु आखः मदु । उकिं इमित निगः आखःयानाः च्वयेगु याःसां 'छगू न्वसः' ब्यनाच्वंगु जुल । गथे, – 'आइ', 'आउ', 'आए/ आय्' .....

थुकथं हे निगू मान्वसः ह्वनाः छगू न्हूगु न्वसः ब्यन धाःसा वयात 'छगू न्वसः बा छसःथ्वइगु' चिनामान्वसः (Monophthong Vowel) कथं कायेमाः । थज्वःगु मान्वसः 'ए' व 'ओ' मान्वसःया ल्यूने 'अ' व 'आ' वयाः ज्यनिइगु बा छसः थ्वइगु चिनान्वसः बा हिलान्वसः खः । गथे, – 'ए + अ = य', 'ए + आ = या' व 'ओ + अ = व', 'ओ + आ = वा' ।[+]

धलः ५ (क) नेपालभासाया छसः थ्वइगु चिनामान्वसः–

नेपालभासाय् मान्वसः कथुं दुनेंनिसें पिथनेम्वाः, म्हुतुं जक पिथंसा गाः ।

ए + अ = य	ए + आ = या
ओ + अ = व	ओ + आ = वा

थपिं 'य' व 'व' आखलय् 'अ' न्वसः दुथ्यानाच्वंगुलिं थमित 'बाआखः' या धलकय् दुथ्याकातःगु खः ।

कियाकिपा १ – निसः थ्वइगु चिनान्वसःया लँपु

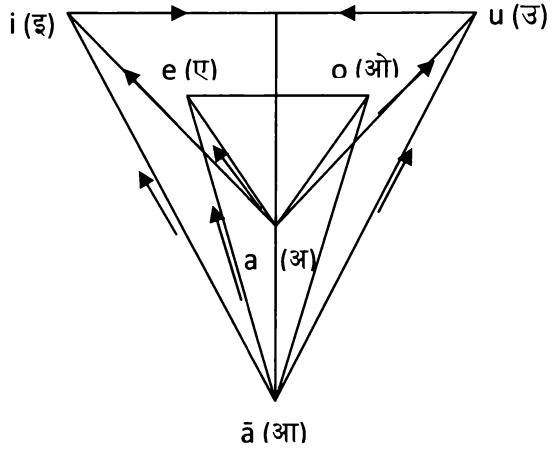

अइ = ऐ	अउ = औ	अए = अय्
आइ	आउ	आए = आय्
उइ	इउ = यु	

[+] संस्कृत भासय् थपिं चिनामान्वसयात क्वय् न्ह्यथनाकथं कयातःगु दु । – 'इ + अ = य',

दु । नेपालभासाय् थीथी बाआखः नाप जानाः 'यु' आपालं ज्यनाच्वंगु दु । गथे, – 'बिउ' या 'ब्यु', 'किउ' या 'क्यु' व 'लिउ' या 'ल्यु' ..... ।

थुकथं हे 'य्' व 'ये' धयागु 'ए' जक खः । नेपालभासा च्वज्याय् 'ए' आखः छ्यलाबुलाय् मदु । 'ए' न्वसः छ्यलेमाःथाय् 'य्' व 'ये' थीथी थासय् थीथीकथं छ्यलेगु यानावयाच्वंगु दु । 'य्' धयागु 'य' (ए + अ = य, य् + अ = य) आखलय् दुसुलाच्वंगु 'अ' न्वसः लिकालकि 'ए' जक जुइगु जुल । अथे धयागु 'ए' व 'य्' छगू हे जुल (ए = य्) । थुकथं हे 'ये' धयागु 'ए + ए = ये' धाःगु खः । अथे धाःगु 'ए + ए = ये, य् + ए = ये' धाःगु जुल । उकिं थन 'ए = य्' नं जुइगु जुल । थुकथं नेपालभासा च्वज्याय् 'ए' न्वसःया थासय् 'य्' बा 'ये' छ्यलेगु यानावयाच्वंगु खः । उकिं थपिं 'य्' व 'ये' धयागु 'ए' या मेगु ख्वाः (Glyphs) कथं जक नाले माः । अथे हे 'यो' धयागु नं 'यः' जक खः । थ्व 'यव' या 'यः' जूगु खः । उकिं 'यो' च्वयेगु पाय्छि मजू । 'य' आखःयात माआखःया धलकय् तल धाःसा नेपालभासाया आखः भ्वलय् थ्व 'यो' गनं दुमथ्याःगु बा गनं ज्यनेमफइगु जुल ।

अथे हे नेपालभासाय् 'ओ' न्वसःयात कायेबलय् म्हुतु ग्वःलाकाः कथुं निसें पिदनिइगु 'ओ' मूमान्वसः मदु । 'ओ' न्वसः नाप 'अ' मूमान्वसः ज्यनाः 'व' न्वसः जक ज्यनाच्वंगु खनेदु । थ्व 'ओ' न्वसःनाप 'अ' व 'आ' जानाः 'व' व 'वा' जुयाः जक याँउक न्वसु दनाच्वंगु बा त्याज्यना च्वंगु जुल (ओ + अ = व, ओ + आ = वा) । उकिं 'ओ' आखः नेपालभासा खँग्वलय् तप्यंक छ्यलेम्वाः । थ्वयात दुतिना खँग्वलय् जक छ्यलेगु यायेमाः । गथे, – ओभरकोत, ओजन, रेदियो, फोहर, नोकर ..... ।

थन झीसं ध्यानय् तयेमाःगु मेगु खँ छता छु धाःसा नेपालभासाय् 'ए' व 'य' या न्वसः धाःसा छता हे मखु । अथे हे 'ओ' व 'व' या न्वसः नं छता हे मखु । नेपालभासा च्वज्याय् थमित थाय्, थासय् इलय् ब्यलय् ल्वाकःब्वाकः यानाः छ्यलावयाच्वंगु खनेदु ।

धमलिपिं ब्वलंगु थीथी लिपिया च्वपुइ थीथी माआखःया थीथी मान्वसः चिं (ा, ि, ु, ृ, े, ो) दु थें ताहाः मान्वसःचिं (ः, ाः, ी, ू, ं) व चिनामान्वसःचिं ('ऐ' या ' ै ', व 'औ' या ' ौ ') दयाच्वंगु दु । अथे नं चिनामान्वसः 'य' व 'व' या न्वसःचिं धाःसा बिसकं मदुगुलिं 'य' व 'व' नाप बान्वसः ज्यायेत 'य' व 'व' चिनाः च्वयेगु याना वयाच्वंगु दु ।

नेपालभासाय् फुकं थें मान्वसलय् मेगु मान्वसः नापं वलकि चिनामान्वसः ज्यनिइगु पहः दुगुलिं इमिगु छगू धलः क्वय् न्त्यथनागु जुल ।

धलः ६ (क) ताहाःमान्वसः, छसः ध्वइगु मान्वसः व निसः ध्वइगु मान्वसः –

	अ	आ	इ	उ	ए
अ	अः	–	अइ / ऐ	अउ / औ	अए = अय्
आ	आः	आः	आइ	आउ	आए = आय्
इ	–	–	इइ / ई	इउ / यु	इए = इइ
उ	–	–	उइ	उउ / ऊ	उए = उइ
ए	य	या	–	–	एए = एय्
ओ	व	वा	–	–	–
	अ+अ=अः	आ+अ = आः	अ+इ=अइ/ऐ	अ+उ=अउ/औ	अ+ए=अय्

धलः ६ (ख) – न्हासं ध्वइगु ताहाःमान्वसः, छसः ध्वइगु मान्वसः, निसःध्वइगु मान्वसः–

	अ	आ	इ	उ	ए
अँ	अं	–	अँइ / ऐँ	अँउ / औँ	अँए = अँय्
आँ	आं	आं	आँइ	आँउ	आँए = आँय्
इँ	–	–	इँइ / इं	इँउ / युँ	–
उँ	–	–	उँइ	उँउ / उं	–
एँ	यँ	याँ	–	–	एँए = एँय्
औँ	वँ	वाँ	–	–	–
	अँ+अ=अं	आँ+अ = आं	अँ+इ=अँइ/ऐँ	अँ+उ=अँउ/औँ	अँ+ए=अँय्

नेपालभासाय् न्हासं ध्वइगु न्वसः खँग्वःया लिन्वसलय् वइमखु । लिन्वसलय् न्हासंथ्वःसः वयेवं खँग्वःया न्वसः छसः ब्यने फइमखु । खँग्वलय् न्त्यमान्वसः व लिमान्वसः बिसकं बिसकं पिदनिइगु खँग्वः नेपालभासाय् मदु । उकिं खँग्वलय् च्वंगु लिमाआखलय् मिलाफुति (ँ) मतसे वया न्त्यःनेया आखलय् तयेगु यायेमाः । गथे, अँइ, अँउ, अँय्, आँइ, आँउ, आँय्, इँइ, इँउ, उँइ, उँउ, एँय् .....

थुकथं हे खँग्वलय् न्त्यन्वसः 'इ', 'उ' बा 'इज्यना', 'उज्यना' जुयाः लिन्वसः 'ए' जूसा उगु 'ए' न्वसः 'इ' न्वसलय् हिलिइ । गथे, बिये (बिए) – बिइ, बुये (बुए) – बुइ ..... ।

च्वय् न्त्यथनाथें छसःथ्वइगु चिनामान्वसः (य, या, व, वा) या ल्यूने मूमान्वसः वलकि नं न्वसः छसलय् ज्यनिइ ।

धलः ७ (क) छसः थ्वइगु चिना मान्वसःया मेगु मूमान्वसः नाप ज्यनिइगु आखः –

	अ	आ	इ	उ	ए
य	यः	–	यइ	यउ	यए = यय्
या	याः	–	याइ	याउ	याए = याय्
यु	यू	–	युइ	युउ / यू	–
व	वः	–	वइ	–	वए = वय्
वा	वाः	–	वाइ	–	वाए = वाय्

धलः ७ (ख) न्हासं थ्वयाः छसः ज्यनिइगु चिना मान्वसःया मेगु मूमान्वसः नाप ज्यनिइगु आखः–

	अ	आ	इ	उ	ए
यँ	यं		यँइ	यँउ	यँए = यँय्
याँ	यां		याँइ	याँउ	याँए = याँय्
युँ	युं		युँइ	युँउ / युं	–
वँ	वं		वँइ	वँउ	वँए = वँय्
वाँ	वां		वाँइ	वाँउ	वाँए = वाँय्

४.२ बान्वसः व बाआखः (cv) –

च्वज्याय् बान्वसःयात न्ह्यब्वयेत बाआखः छ्यलिइ । नेवाः न्वसः कथं नेपालभासाय् बाआखः सुइगः दु । थपिं फुकं पूवंगु न्वसः दुगु आखः खः । उकिं थपिं फुकं 'छसःज्यना आखः' बा सःग्वः (Syllable) नं जुल । अथे धयागु थपिं फुकं न्वसलय् 'अ' न्वसः न्हापा हे दुथ्याना च्वंगु दुगु जुल । गथे, – क् + अ = क ; ख् + अ = ख = ग् + अ = ग ..... ।

नेपालभासाया पूवंगु बाआखः धलः न्वसः कथं खुब्व व ज्यातँय् ज्यनाच्वंगु दु । उगु धलः थुकथं दु । –

धलः ८ (क) नेपालभासाया बाआखःया धलः

		न्ह्यब्व		दथुब्व		न्हसपाः ब्व	
		१	२	३	४	५	६
१	कथुब्वं छथुं पिदनिइगु	क	ख	ग	घ	ङ	ङ्ह
२	थक्वब्वं सनाः पिदनिइगु	च	छ	ज	झ	ञ	ञ्ह
३	वाम्वलं छथुं पिदनिइगु	त	थ	द	ध	न	न्ह
४	म्हुतुसिं छथुं पिदनिइगु	प	फ	ब	भ	म	म्ह
५	मे चकंकाः पिदनिइगु	र	र्‍ह	ल	ल्ह	लिब्व	
						स	
	(कथुं छथुं पिदनिइगु)						ह

'य' व 'व' छसःज्यना चिनामान्वसः (Monopthong Vowel) जूसां थुकिइ 'अ' लिचिनाः मेमेगु बाआखलय् थें दुगुलिं थमित 'बा आखःया धलखय्' नं दुथ्याकातःगु जुल । गथे क् + अ = क, ख् + अ = ख, ए + अ = य, ओ + अ = व ..... । अय्नं 'ए् + अ = य', 'ओ् + अ = व' धाःसा मखु । छाय् धाःसा 'ए' व 'ओ' माःआखः जूगुलिं माआखःया न्वसःयात ब्वथले मछिं ।

धलः ८ (ख) – नेपालभासाया बाआखः न्वसःकथं मेगु पहलं न्त्यब्वया –

पहः ↓	थाय् →	म्हुतुसि		वाम्वः	थक्व			कथु		कथुप्वाः	
(Manner) ↓	Places	Bilabibal		Denti - alveolar	Palat - alveolar			Velar		Glottal	
Plosive सः छथुं पिदनिइगु	Voiceless म्हुतुं जक पिदनिइगु	प	फ	त	थ			क	ख		
	Voiced कथुनिसें पिदनिइगु	ब	भ	द	ध			ग	घ		
Affricates सः सनाः पिदनिइगु	Voiceless म्हुतुं जक पिदनिइगु					च	ज				
	Voiced कथुनिसें पिदनिइगु					छ	झ				
Nasal Plosive सः न्हासं थ्वयाः छथुं पिदनिइगु	Voiced कथुनिसें पिदनिइगु	म	म्ह	न	न्ह	ञ	ञ्ह	ङ	ङ्ह		
Flap मे चकनाः पिदनिइगु	Voiced कथुनिसें पिदनिइगु			र	ऱ्ह						
Lateral stop मे चकनाः छथुं पिदनिइगु	Voiced कथुनिसें पिदनिइगु			ल	ल्ह						
Fricatives	Voiceless म्हुतुं जक पिदनिइगु			स							
Stop सः छत्थुं पिदनिइगु	Voiced कथुनिसें पिदनिइगु										ह

थ्व बाआखःया भ्वलय् दुगु धलः ८ (क) या खुगूगु ब्वय् लाःगु प्यंगः व मेगु ञ्यागूगु तँया निगूगु व प्यंगू ब्वय् लाःगु निगः आखः यानाः मुकं खुगः आखः (धलः ८ (ख) कथं न्हासंथ्वइगु (Nasal plosive) प्यंगः व वाम्वलं पिदनिइगु (Denti – alveolar – flap व lateral) निगः आखः) 'ङ्ह, ञ्ह, न्ह, म्ह, ऱ्ह, ल्ह' धमलिपिं ब्वलंगु थीथी लिपिया आखः धलकय् दुमथ्याः । थपिं नेपालभासाया थःगु हे बिसकं न्वसः दुगु न्वचु (Phoneme) या आखः खः । थपिं नेपालभासायात मदयेकं मगाःगु न्वसः व आखः खः ।

थ्व आखः धलकय् दुथ्याःगु खुगः आखः 'ङ, ङ्ह, ञ, ञ्ह, र, ऱ्ह' या छ्यलाबुलाया खँ नं थन न्त्यथनेमाःगु दु । नेपालभासा तँजिभासय् 'ङ्', व 'ङ्ह' निगः आखः आपाः छ्यलाबुलाय् मदु । थपिं नेपालभासाया कचाभाय् 'ख्वपभासय्' धाःसा आपाः छ्यलाबुलाय् खनेदु ।

थुकथं हे नेवाः न्वसलय् आपाः छ्यलाबुलाय् दःसां नेपालभासा च्वज्याय् 'ञ' व 'ञ्ह' निगः आखः खःकथं छ्यलाबुलाय् मदु । नेपालभासाया थःगु हे न्वसःकथं दयाच्वंगु थपिं न्वसः म्वाकातयेत थमिगु छ्यलाबुला खःकथं बांलाक जुइमाःगु खनेदु । थौंकन्हय् थपिं आखःया थासय् 'न' व 'न्ह' आखःयात छ्यलाच्वंगु दु । थमित खःकथं छ्यलेत, 'निनि' या थासय् 'ञिञि', 'न्यताः' या 'ञ्यताः', 'न्या' या थासय् 'ञ्या', 'न्ह्यः' या थासय् 'ञ्ह्यः', 'न्ह्यःने' या थासय् 'ञ्ह्यःने' छ्यलेगु यायेमाःगु खनेदु ।

थुकथं हे थ्व धलकय् दुथ्याःगु मेगु निगः आखः 'र' व 'ऱ्ह' पुलांगु नेपालभासाय् व नेवाः न्वसलय् मदु । नेपालभासाया मूखँग्वः धुकुतिइ थपिं आखलं न्त्यानाच्वंगु खँग्वः छगः नं खनेमदु । मेगु भासं दुतिंगु दुतिना खँग्वलय् नं 'र' या थासय् 'ल' ज्यलाच्वंगु आपालं खनेदु । गथे, 'रुमाल' या थासय् 'लुमाल', 'रानी' या थासय् 'लानि' ..... । थौंकन्हय् नं 'र' न्वसः दुगु खँग्वः आपाः थें तासुखँग्वः (अनुकरणात्मक खँग्वः) व मेगु भासं दुत्युंवःगु दुतिना खँग्वलय् जक हे खनेदु । गथे, –

सिरिसिरि, सिर्र, सिरिरि, हुरुहुरु, हुर्र, कुरुकुरु, कुर्र, खुरुखुरु, खुर्र, गुरुगुरु, गुर्र, धुरुधुरु, धुर्र, ... व थीथी त्यासा खँग्वः गथे रथ, रिति, भ्वरि, क्वरि, कुरि, ... अथे हे कऱ्हः, बऱ्हः, मऱ्हि, बाऱ्हाः, बुऱ्हाबुऱ्हि ..... ।

थौंकन्हय् थ्व 'ऱ्ह' न्वसः बुलुहुं 'ध' व 'र' न्वसलय् हिलावनाच्वंगु दु । गथे, – कऱ्हः – कधः – करः ; बऱ्ह – बधः – बरः ; मऱ्हि – मधि – मरि ; बाऱ्हाः – बाराः, बुऱ्हाबुऱ्हि – बुधाबुधि – बुराबुरि ..... ।

धमलिपिया परम्पराय् दुगु न्हय्गः मेगु आखः नेपालभासा च्वज्याय् छ्यले माःगु मदु । इपिं आखः 'ट, ठ, ड, ढ, ण, श, ष' खः । थपिं न्वसः नेवाः न्वसलय् मदु । 'ट, ठ, ड, ढ, ण' या न्वसः 'त, थ, द, ध, न' या न्वसः नाप ज्वःलाः । नेपालभासाय् ज्ञ 'श' व 'ष' या न्वसः छ्सिकथं 'स' व 'ख' नाप ज्वःलाः । अथे हे 'क्ष, त्र, ज्ञ' स्वंगः आखः देवनागरि लिपिया मूबाआखः धलकय् दुथ्याःगु

आखः मखु । थपिं चिनाआखः जक खः । गथे, क् + ष = क्ष, त् + र = त्र, व ज + ञ = ज्ञ जुयाच्वंगु खः । नेपालभासाय् 'क्ष' या न्वसः 'छ्य' या न्वसः नाप व 'ज्ञ' या न्वसः 'ग्यँ' या न्वसः नाप ज्वःलाः । उकिं थपिं नेपालभासाय् 'न्वसः ज्वःलाःगु आखः' (allograph) जक खः ।

४.३ बाआखलय् मान्वसः ज्यायेगु –

बाआखलय् 'अ' मान्वसः न्हापा हे दुथ्यानाच्वंगु जुल । बाआखलय् मेगु मान्वसः ज्यायेत थीथी मान्वसःचिं छ्यलेगु याइ गथे–

धलः ९ – बाआखलय् मान्वसःचिं तयेगु –

बाआखः	+	मान्वसःचिं	=	आखः
क	+	–	=	क
क	+	ा (आचिं)	=	का
क	+	ि (इचिं)	=	कि
क	+	ु (उचिं)	=	कु
क	+	े (एचिं)	=	के
क	+	ँ (न्हासंथ्वःचिं)	=	कँ

न्हासं थ्वइगु बाआखः	+	मान्वसःचिं	=	आखः
कँ	+		=	कँ
कँ	+	ा (आचिं)	=	काँ
कँ	+	ि (इचिं)	=	किँ
कँ	+	ु (उचिं)	=	कुँ
कँ	+	े (एचिं)	=	केँ

थुकथं हे थपिं चीहाः न्वसःगु बाआखःयात ताहान्वसः यायेत ताहान्वसःचिं छ्यलिइ । गथे –

धलः १० – चीहाःन्वसःगु आखलय् ताहाःन्वसः यायेगु –

न्हासं मथ्वइगु आखः			न्हासं थ्वइगु आखः		
चीहाःन्वसःगु आखः	ताहाःन्वसःचिं	ताहाःन्वसःगु आखः	चीहाःन्वसःगु आखः	ताहान्वसःचिं	ताहान्वसःगु आखः
क	(:)	कः	कँ	(:)	कं
का	(:)	काः	काँ	(:)	कां
कि	(:)	की	किँ	(:)	किं
कु	(:)	कू	कुँ	(:)	कुं
के	(:)	केय्	केँ	(:)	कें / कैं्

छसः थ्वइगु चिनामाआखः (Monophthong Vowels) 'य, या, व, वा' या बिसकं मान्वसःचिं मदुगुलिं बाआखलय् थपिं मान्वसः ज्यायेबलय् थपिं आखः हे चिंकाः च्वयेमाः । गथे –

धलः ११ बाआखःनाप छसः थ्वइगु मान्वसः ज्यायेबलय् –

बाआखः + मान्वसःचिं = आखः					न्हासं थ्वइगु बाआखः + मान्वसःचिं = आखः			
क	+	य	=	क्य	कँ	+	य	= क्यँ
क	+	या	=	क्या	कँ	+	या	= क्याँ
क	+	व	=	क्व	कँ	+	व	= क्वँ
क	+	वा	=	क्वा	कँ	+	वा	= क्वाँ

थुकथं हे निसःथ्वइगु चिनामाआखः (Diphthong Vowels) ज्यायेत धाःसा मान्वसःचिं ै (ऐचिं) व ौ (औचिं) ज्यायेमाःथाय् छगः आखलं कै, कौ च्वयेगु याःसां थमित निगः आखः (अइ, अउ) यानाः नं च्वयेगु याः । मेगु फुकंलय् निगःआखलं न्ह्यब्वयेगु बा च्वयेगु याइ । अथे जूसां इमिगु न्वसः धाःसा छगू हे जुइ । गथे, –

धलः १२ (क) बाआखःनाप निसः थ्वइगु माआखः व ताहाःन्वसः ज्यायेबलय् –

	अ	इ	उ	ए
क	कअ = कः	कइ / कै	कउ / कौ	कए = कये/कय्
का	काअ = काः	काइ	काउ	काए = काये/काय्
कि	–	किइ / की	किउ / क्यु	किए = किये/किइ
कु	–	कुइ	कुउ / कू	कुए = कुये/कुइ
के	–	केइ	केउ	केए = केये/केय्
क्य	क्यअ = क्यः	क्यइ	क्यउ	क्यए = क्यये/क्यय्
क्या	क्याअ = क्याः	क्याइ	क्याउ	क्याए = क्याये/क्याय्
क्व	क्वअ = क्वः	क्वइ	क्वउ	क्वए = क्वये/क्वय्
क्वा	क्वाअ = क्वाः	क्वाइ	क्वाउ	क्वाए = क्वाये/क्वाय्

धलः १२ (ख) न्हासं थ्वइगु बाआखःनाप निसः थ्वइगु माआखः व ताहान्वसः ज्यायेबलय् –

	अ	इ	उ	ए
कँ	कँअ = कं	कँइ / कैं	कँउ / कौं	कँए = कँय्
काँ	काँअ = कां	काँइ	काँउ	काँए = काँय्
किँ	–	किँइ / किं	किँउ / क्युँ	किँए = किँइ
कुँ	–	कुँइ	कुँउ / कुं	कुँए = कुँइ
कैं	–	कैंइ	कैंउ	कैंए = कैंय्
क्यँ	क्यँअ = क्यं	क्यँइ	क्यँउ	क्यँए = क्यँय्
क्याँ	क्याँअ = क्यां	क्याँइ	क्याँउ	क्याँए = क्याँय्
क्वँ	क्वँअ = क्वं	क्वँइ	क्वँउ	क्वँए = क्वँय्
क्वाँ	क्वाँअ = क्वां	क्वाँइ	क्वाँउ	क्वाँए = क्वाँय्

नेपालभासाय् न्हसंथ्वःसःचिं गुगुं सःग्वलय् लिमान्वसलय् च्वनिइ मखुगु व थ्व न्त्यन्वसलय् जक च्वनिइगु खँ च्वय् न्त्यथने धुंगु जुल ।

४.४ खँग्वलय् लिबान्वसः

नेपालभासाया मूखँग्वः फुकं थें छगू बा निगू न्वसलं ब्यानाच्वंगु दु । थपिं फुकं चीहाः न्वसःयागु जुयाच्वंगु दु । थपिं फुकं चीहाः न्वसःयागु जुयाच्वंगु दु । पुलांगु च्वसुइ दुवालेबलय् नं गनं ताहाः न्वसःगु आखः बा ताहाःन्वसः न्त्यब्वइगु चिं गनं छ्यलातःगु खनेमदु । उकिं नं नेपालभासा पूवंक चीहाः न्वसःगु भाय् जूगु खँ यचुक सिइदु । ईया हिलासु नापं थ्व भासय् थःगु पहः कथं ताहाः न्वसः ब्वलंगु धाःसा खनेदु । थुगु ताहाःन्वसः ब्वलंगुया छगू बैज्ञानिक पहः दु । उगु पहः ब्वलंगुया मूहुनि नेपालभासा छसःज्यना भाय् जूगुलिं खः । अथे धयागु गुगुं खँग्वलय् लिन्वसः मान्वसः जुल धाःसा वयां न्त्यन्वसःनाप छगू न्वसः जुयाः न्वसः ब्यनिइगु खः । निगू मान्वसः नापं वलकि छगू चिनामान्वसः गुकथं ज्यनिइ धयागु व न्त्यन्वसः बान्वसः जुयाः लिन्वसः मान्वसः जुल धाःसा उगु न्वसः गुकथं ज्यनिइ धयागु खँ च्वय् न्त्यथने धुंगु दु । थन गुगुं खँग्वलय् लिन्वसः बान्वसः जुयाः वल धाःसा उगु न्वसः गुकथं ब्यनिइ धयागु खँ न्त्यब्वयेगु खः ।

दकलय् न्हापां, नेपालभासाया गुगुं खँग्वलय् लिन्वसः बान्वसः जुयाः वल धाःसा उगु न्वसः पूवंक न्ववाये माः । मेमेगु भासय् (खस नेपालि भाय् बा मेगु भारोपेलि भासय्) थें खँग्वलय् ल्यूने वइगु बान्वसःयात बछि जक न्ववायेगु याये मज्यू बा बान्वसलय् च्वंगु 'अ' मान्वसः लिकयाः बान्वसः (कन्सोनेन्त सः) जक न्ववायेगु याये मज्यू । गथे खस नेपालि भासय् राम्, स्याम्, राप्, ताप्, ताल्, बाल्, हात्, पात्, किर्, मिर्, जग्, मग्, चक् मक् ..... कथं खँग्वःया लिबाखः (खँग्वलय् ल्यूने वइगु बाआखः) यात बछि यानाः 'कन्सोनेन्त सः' जक न्ववाइसा नेपालभासय् 'वल, वन, खत, भ्याल, लख .....' कथं लिबाआखः (ल, न, त, ल, ख .....) पूवंक न्ववायेमाः । अथे मयाःसा उकिया खँभाय् हे थुइ मखु ।

४.५ लिबान्वसः मान्वसलय् हिलिइगु पहः –

नेपालभासाया खँग्वलय् ल्यूने वइगु लिबान्वसः मान्वसलय् हिलिइगु छगू पहः दु । उगु पहः कथं 'मान्वसलय् ह्यूगु न्वसः' वया न्ह्यन्वसःनाप जानाः छगू न्वसः ज्यनिइ । थ्व छगू न्वसलय् ह्यूगु न्वसः ताहाःन्वसः जुइ । थ्व नेपालभासााया थःगु हे बिसकं कथंया छगू छसःज्यना पहः खः । थन वहे बान्वसः मान्वसलय् हिलिइगु पहः गुकथं गुकथं जुयाच्वंगु दु न्ह्यब्वयेगु जुइ ।

४.५.१ खँग्वःया लिन्वसः 'छथुं पिदनिइगु न्वसः' (plosive / stops) जूसा उगु न्वसः 'अ' मान्वसलय् हिलिइ । उज्वःगु न्वसः नेपालभासाय् न्हय्गू दु । इपिं 'क, ख, त, थ, ल, ह, व' खः । थुपिं न्हय्गू न्वसः खँभाय् ज्यायेबलय् 'अ' मान्वसलय् हिलिइ । अलय् उगु 'अ' मान्वसः वया न्ह्यन्वसःनाप जानाः छगू न्वसः ज्यनिइ । थथे छसः ज्यंगु न्वसः न्ह्याबलें 'ताहा न्वसः' जुइ । उकिं च्वज्याय् थथे ताहाःन्वसः ब्यंगु थासय् ताहाःन्वसःचिं छ्यलेगु याइ । उकिं नेपालभासाय् ताहाःन्वसः चिं धयागु गनं छुं न्वसः दुसूगु क्यनिइगु चिं नं खः । खँभाय् ज्यायेबलय् 'सुनां, छुकिं, गनं, गन' धयागु न्ह्यसःया लिसलय् थ्व दुसुला च्वंगु न्वसः पिदनिइ । उकिं थथे नेपालभासाय् न्वसः 'छसःज्यनाः' छुं न्वसः दुसुलिइ थाय् उगु न्वसः पिदनाः मूखँग्वः म्हसिइकेगु पहः नं दुगु जुल । गथे, –

धलः १३ निगू न्वसःया खँग्वलय् लिन्वसः हिलिइगु पहः –

मू खँग्वः	लिन्वसः मान्वसलय् ह्यूगु खँग्वः	ताहाःन्वसःगु छसःज्यना खँग्वः	दुसूगु न्वसः पिदनिइगु	
			सुनां, छुकिं, गनं	गन
ख्याक	ख्याअ	ख्याः	ख्याकं	–
लख	लअ	लः	लखं	लखय्
खत	खअ	खः	खतं	खतय्
पँथ	पँअ	पं	पथं	पथय्
भ्याल	भ्याअ	भ्याः	भ्यालं	भ्यालय्
सहलह	सअलअ	सःलः	सहलहं	सहलहय्
जवखव	जअखअ	जःखः	जवंखवं	जवय्खवय्

४.५.२ खँग्वःया लिबान्वसः 'सनाः पिदनिइगु न्वसः' (fricatives बा affricates) 'स, च, ज' जूसा उगु न्वसः 'ए' मान्वसलय् हिलिइ । थुकथं 'ए' न्वसलय् ह्यूगु न्वसः वया न्ह्यन्वसःनाप जानाः 'छसःज्यनिइ' । थुकथं छसःज्यंगु न्वसः ताहाःन्वसःयागु जुइ । नेपालभासाय् ध्व 'ए' आखःया थासय् 'य्' छ्यला वयाच्वंगु दु । गथे–

धलः १४ लिन्वसः 'स, च, ज' जूसा 'ए / य्' न्वसलय् हिलिइगु पहः –

मू खँग्वः	लिन्वसः मान्वसलय् ह्यूगु खँग्वः	ताहाःन्वसःगु छसःज्यना खँग्वः	दुसूगु न्वसः पिदनिइगु	
			सुनां, छुकिं, गनं	गन
थास	थाए	थाय्	थासं	थासय्
ग्वाच	ग्वाए	ग्वाय्	ग्वाचं	ग्वाचय्
भ्वज	भ्वए	भ्वय्	भ्वजं	भ्वजय्

४.५.३ खँग्वःया लिन्वसः 'लि, ति, थि' जूसा उगु न्वसः 'उ' न्वलिय् हिलिइ । खँग्वलय् उगु 'उ' मान्वसः वया न्ह्यमान्वसः नाप जानाः छसः ज्यनिइ । थुकथं छसः ज्यंगु चिनामान्वसः जुइ । थुगु चिनामान्वसः न्ह्याबलें ताहाःगु न्वसः जुइ । गथे –

धलः १५ खँग्वःया लिन्वसः 'लि, ति, थि' जूसा उगु न्वसः 'उ' न्वसलय् हिलिइगु पहः ।

मू खँग्वः	लिन्वसः मान्वसलय् ह्यूगु खँग्वः	ताहाःन्वसःगु छसःज्यना खँग्वः	दुसूगु न्वसः पिदनिइगु	
			सुनां, छुकिं, गनं	गन
भति	भउ	भौ	भतिं	–
गथि	गउ	गौ	गथिं	गथिइ
पलि	पउ	पौ	पलिं	पलिइ
गुथि	गुउ	गू	गुथिं	गुथिइ

४.५.४ खँग्वःया लिन्वसः 'नि' जूसा 'नि' या न्वसः न्हासं थ्वइगु जूगुलिं 'नि' न्वसः 'उँ' न्वसलय् हिलिइ । खँग्वलय् उगु 'उँ' मान्वसः वया न्त्यन्वसः नाप जानाः छसः ज्यनिइ । थुकथं छसः ज्यंगु न्वसः ताहाः न्वसःयागु जुइ ।

धलः १६ खँग्वःया लिन्वसः 'नि' जूसा उगु न्वसः 'उँ' न्वसलय् हिलिइगु पहः –

मू खँग्वः	लिन्वसः मान्वसलय् ह्यूगु खँग्वः	ताहाःन्वसःगु छसःज्यना खँग्वः	दुसूगु न्वसः पिदनिइगु	
			सुनां, छुकिं, गनं	गन
थनि	थउँ	थौं	थनिं	थनिइ

४.५.५ खँग्वःया लिन्वसः न्हासं थ्वइगु बान्वसः (Nasal) 'न, म' जूसा उगु न्वसः 'अँ' मान्वसलय् हिलिइ । खँग्वलय् उगु 'अँ' मान्वसः वया न्त्यन्वसः नाप जानाः छसः ज्यनिइ । थुकथं छसः ज्यंगु न्वसः ताहाः न्वसःयागु नं जुइ ।

धलः १७ खँग्वःया लिन्वसः 'न, म' जूसा 'अँ' न्वसलय् हिलिइगु पहः –

मू खँग्वः	लिन्वसः मान्वसलय् ह्यूगु खँग्वः	ताहाःन्वसःगु छसःज्यना खँग्वः	दुसूगु न्वसः पिदनिइगु	
			सुनां, छुकिं, गनं	गन
लन	लअँ	लं	लनं	लनय्
कान	काअँ	कां	कानं	–
कुन	कुअँ	कुं	कुनं	कुनय्
तम	तअँ	तं	तमं	तमय्

सिन्हःफुति (ं) या न्वसः संस्कृत भासय् बा खय् भासय् 'न, म' या न्वसः थें जुइ । थुज्वःगु न्वसः नेपालभासाय् मदु । नेपालभासाय् सिन्हःफुतिया न्वसः मिलाफुतिया ताहाःन्वसः (ँ :) कथं जक खः । थ्व न्वसः नेपालभासााया 'छसःज्यना' पहलं पिदंगु न्वसः खः । थ्वया न्वसः न्ह्याबलें ताहाःन्वसः जुइ ।

४.५.६ खँग्वःया न्ह्यन्वसः न्हासं थ्वइगु न्वसः जुयाः लिन्वसः 'छथुं पिदनिइगु' बान्वसः (plosive) जूसा उगु न्वसः 'अ' न्वसलय् हिलिइ । उगु 'अ' मान्वसः वया न्ह्यन्वसः नाप जानाः छसः ज्यनिइ । न्ह्यन्वसः न्हासं थ्वइगु न्वसः जूगुलिं 'छसःज्यना सः' न्हासं थ्वइगु ताहाःन्वसः जुइ ।

धलः १८ खँग्वःया न्ह्यन्वसः न्हासंथ्वइगु न्वसः जुयाः लिन्वसः 'छथुं पिदनिइगु न्वसः' (plosive) त, थ, ल ..... जूसा ' अं ' न्वसलय् हिलिइगु पहः –

मू खँग्वः	लिन्वसः मान्वसलय् ह्यूगु खँग्वः	ताहाःन्वसःगु छसःज्यना खँग्वः	दुसूगु न्वसः पिदनिइगु	
			सुनां, छुकिं, गनं	गन
कँथ	कँअ	कं	कँथं	कँथय्
क्वँल	क्वँअ	क्वं	क्वँलं	क्वँलय्
ख्वँत	ख्वँअ	ख्वं	ख्वँतं	ख्वँतय्

४.६ नेपालभासाया फुकं थें मूयासुया हा छगू न्वसुयागु जुइ –

नेपालभासाया फुकं थें 'मूयासु हा' छगू न्वसुयागु जुयाच्वंगु दु । थपिं 'यासु हा' य् 'ए' मूमान्वसः लितँसा तयाः मूयासु (Basic Verb) ज्यायेगु नेपालभासाया थःगु पहः खः । थ्व 'ए' लितँसा तनाः नं अप्वःथें मूयासु छगू न्वसुयागु जुयाच्वंगु दु । अथे हे यासुया हिलासु दनिइबलय् लितँसा जक मान्वसलय् हिलिइगु थ्वया पहः जूगुलिं थपिं छगू न्वसःयागु जुयाच्वंगु बा छसः ज्यनाच्वंगु दु ।

छुं छुं मूयासु मूकथं 'न्' लिज्याना यासुहाय् (न्हासं थ्वइगु यासुहाय्) व 'ल' लिज्यना यासुहाय् 'ए' लितँसा तयाः मूयासु ज्यायेबलय् छगः खँग्वलय् छगू स्वयां अप्वः न्वसः खने दःसां य़ासुया हिलासु दनिइबलय् उगु यासु हानं छसः ज्यंवनाच्वंगु दु । गथे–

धलः १९ (क) 'ए/ये' यासुया हिलासुइ न्वसु हिलिइगु (Phoneme) पहः –

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ए' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
न	+ ऐ	नए/नये	नये/नय्	नइ	न	नः (नव)
का	+ ए	काए/काये	काये/काय्	काइ	का	काः (काव)
बि	+ ए	बिए/बिये	बिये/बिइ	बिइ	ब्यु (बिव)	ब्यू (ब्युव)
लु	+ ऐ	लुए/लुये	लुये/लुइ	लुइ	लु	लू (लुव)
ग्य	+ ऐ	ग्यए/ग्यये	ग्यये/ग्यय्	ग्यइ	ग्य	ग्यः (ग्यव)
ख्या	+ ए	ख्याए/ख्याये	ख्याये/ख्याय्	ख्याइ	ख्या	ख्याः (ख्याव)
च्व	+ ए/ये	च्वए/च्वये	च्वये/च्वय्	च्वइ	च्व	च्वः (च्वव)
ल्वा	+ ए/ये	ल्वाए/ल्वाये	ल्वये/ल्वाये	ल्वाइ	ल्वा	ल्वाः (ल्वाव)

धलः १९ (ख) 'ल्' लिज्यना यासुया हिलासु पहः

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ए' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
हाल्	+ ए	हाले	हाले	हालिइ	हा	हाः (हाव)
चिल्	+ ए	चिले	चिले	चिलिइ	च्यु (चिव)	च्यू (च्युव)
कुल्	+ ए	कुले	कुले	कुलिइ	कु	कू (कुव)
छ्यल्	+ ए	छ्यले	छ्यले	छ्यलिइ	छ्य	छ्यः (छ्यव)
ग्वल्	+ ए	ग्वले	ग्वले	ग्वलिइ	ग्व	ग्वः (ग्वव)

धलः १९ (ग) न्हासं ध्वइगु यासुया हिलासु पहः

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ए' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
कँ	कन् + ए	कने	कने	कनिइ	कँ	कं (कँव)
खिँ	खिन् + ए	खिने	खिने	खिनिइ	ख्युँ (खिँव)	ख्युं (ख्युँव)
थुँ	थुन् + ए	थुने	थुने	थुनिइ	थुँ	थुं (थुँव)
द्यँ	द्यन् + ए	द्यने	द्यने	द्यनिइ	द्यँ	द्यं (द्यँव)
च्वँ	च्वन् + ए	च्वने	च्वने	च्वनिइ	च्वँ	च्वं (च्वँव)

धलः १९ (क – १) 'ये' यासुया हिलासुइ न्वसु हिलिइगु (Phoneme) पहः –

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ए' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
न	+ ये	नए/नये	नये/नय्	नइ	न	नः (नव)
का	+ ये	काए/काये	काये/काय्	काइ	का	काः (काव)
बि	+ ये	बिए/बिये	बिये/बिइ	बिइ	ब्यु (बिव)	ब्यू (ब्युव)
लु	+ ये	लुए/लुये	लुये/लुइ	लुइ	लु	लू (लुव)
ग्य	+ ये	ग्यए/ग्यये	ग्यये/ग्यय्	ग्यइ	ग्य	ग्यः (ग्यव)
ख्या	+ ये	ख्याए/ख्याये	ख्याये/ख्याय्	ख्याइ	ख्या	ख्याः (ख्याव)
च्व	+ ये	च्वए/च्वये	च्वये/च्वय्	च्वइ	च्व	च्वः (च्वव)
ल्वा	+ ये	ल्वाए/ल्वाये	ल्वये/ल्वाये	ल्वाइ	ल्वा	ल्वाः (ल्वाव)

धलः १९ (ख – १) 'ले' ज्यना यासुया हिलासु पहः –

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ए' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
हा	हाल् + ले	हाले	हाले	हालिइ	हा	हाः (हाव)
चि	चिल् + ले	चिले	चिले	चिलिइ	च्यु (चिव)	च्यू (च्युव)
कु	कुल् + ले	कुले	कुले	कुलिइ	कु	कू (कुव)
छ्य	छ्यल् + ले	छ्यले	छ्यले	छ्यलिइ	छ्य	छ्यः (छ्यव)
ग्व	ग्वल् + ले	ग्वले	ग्वले	ग्वलिइ	ग्व	ग्वः (ग्वव)

धलः १९ (ग – १) 'ने' ज्यना यासुया हिलासु पहः –

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ने' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
कँ	+ ने	कने	कने	कनिइ	कँ	कं
खिँ	+ ने	खिने	खिने	खिनिइ	ख्युँ (खिँव)	ख्युं (ख्युव)
थुँ	+ ने	थुने	थुने	थुनिइ	थुँ	थुं (थुँव)
द्यँ	+ ने	द्यने	द्यने	द्यनिइ	द्यँ	द्यं (द्यँव)
च्वँ	+ ने	च्वने	च्वने	च्वनिइ	च्वँ	च्वं (च्वँव)

४.७ नेपालभासाया 'ये, ने, ले' लिज्याना मूयासु

भासाय् दुवालादिइपिं नेपालभासाया भाय् थूमिपिसं नेपालभासाया यासुहाय् 'ए' (मान्वसः) लिज्यनाच्वंगु दु धायेगु याः । (गथे–स्व धलः १९ (क, ख, ग)

अथे हे नेपालभासाया अप्वः थें भाय्लचंमिपिनि कथं नेपालभासाया यासुहाय् 'ये', 'ले', 'ने' व 'के', 'ते', 'पे' लितँसा च्वनाः यासु ज्यनाच्वंगु धापू दु ।

नेपालभासाया यासुया ख्वाः 'यासुहा' बा थीथी सःग्वलय् 'ये', 'ले' वा 'ने' लिज्यनाः मूयासु ज्यनाच्वंगु थुकथं खनेदु । गथे–

थुकथं हे छुं 'सःग्वः' बा 'खँग्वलय्' 'ते' लितँसा तयाः छुं छुं न्हूगु यासु ज्यानातःगु खनेदु । गथे–

धलः १९ (घ) 'ते' ज्याना यासुया हिलासु पहः –

यासु हा (Root Verb)	यासु					
	'ए' लितँसा Suffix	मूयासु Basic Verb	थः	कतः	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
सः (सल)	+ ते	सःते	सःते	सःतिइ	सःति	सःतू
त्वः (त्वल)	+ ते	त्वःते	त्वःते	त्वःतिइ	त्वःति	त्वःतू
म्हि	+ ते	म्हिते	म्हिते	म्हितिइ	म्हिति	म्हितू

अथे हे नेपालभासाय् मदुगु थीथी न्हूगु खँग्वः, खँभाय् दयेकेत बा दुतिनेत न्हापा 'लपे' लितँसा तयाः थीथी न्हूगु यासु ज्यायेगु यानावःगु खनेदु । थौंकन्हय् 'याये' व 'जुये' लितँसा तयाः थीथी न्हूगु यासु खँग्वः दुतिनेगु बा ज्यायेगु यानाच्वंगु खनेदु । गथे–

धलः १९ (ङ) 'लपे' ज्याना यासुया हिलासु पहः –

यासु हा	लितँसा	ज्यानायासु	नांग्वः
ज्वज	+ लपे	ज्वजलपे	ज्वजलपा
भज	+ लपे	भजलपे	भजलपा
द्वह	+ लपे	द्वहलपे	द्वहलपा
सह	+ लपे	सहलपे	सहलपा

धलः १९ (च) 'याये' ज्याना दुतिना खँग्वः –

यासु हा	लितँसा	ज्यानायासु
भिं	याये	भिं याये
तुक्रा	याये	तुक्रा याये
मंत्र	याये	मंत्र याये
बिचाः	याये	बिचाः याये
ल्वापु	याये	ल्वापु याये
भाय्	याये	भाय् याये
भ्याः	याये	भ्याः याये

धलः १९ (छ) 'जुये' ज्याना दुतिना खँग्वः –

यासु हा	लितँसा	ज्यानायासु
ग्यानि	जुये	ग्यानि जुये
हारां	जुये	हारां जुये
ल्वापु	जुये	ल्वापु जुये
भ्याः	जुये	भ्याः जुये

च्वय् न्त्यथनागु फुकं यासुइ 'के' बा 'यंके' लितँसा तलकि छ्वनायासु (Causative Verb) ज्यनिइ।। गथे–

धलः १९ (ज) यासुहाय् 'के' व 'येके' लितँसा तयाः छ्वनायासु ज्यायेगु पहः–

१. 'ये' यासुया छ्वनायासु –

मू यासु	यासु हा	लितँसा	छ्वनायासु	खँपुइ छ्यला
नये	[illegible]न	+ के	नके	जा नके
नये	न	+ येके	नयेके	चुपि नयेके
काये	का	+ के	काके	खापां काके
काये	का	+ येके	कायेके	ध्यबा कायेके
बिये	बि	+ के	बिके	ई बिके
बिये	बि	+ येके	बियेके	ज्या बियेके
लुये	लु	+ के	लुके	लखं लुके
लुये	लु	+ येके	लुयेके	तंगु लुयेके

२. 'ले' यासुया छ्वनायासु –

मू यासु	यासु हा	लितँसा	छ्वनायासु	खँपुइ छ्यला
हाले	हा	+ येके	हायेके	खिचायात हायेके
चिले	चि	+ येके	चियेके	क्वथा चियेके
कुले	कु	+ येके	कुयेके	न्हाय्पं कुयेके
छ्यले	छ्य	+ येके	छ्ययेके	ज्याय् छ्ययेके
ग्वले	ग्व	+ येके	ग्वयेके	मि ग्वयेके

३. 'ने' यासुया छ्वनायासु –

मू यासु	यासु हा	लितँसा	छ्वनायासु	खँपुइ छ्यला
कँने	कँ / कन्	+ के	कंके	मिखा कंके
खिँने	खिँ / खिन्	+ के	खिंके	त्वाथं नसा खिंके
थुँने	थुँ /थुन्	+ के	थुंके	छैं थुंके
द्यँने	द्यँ /द्यन्	+ के	द्यंके	द्यंके बिये
च्वने	च्वँ / च्वन्	+ के	च्वंके	च्वंके बिये

४. 'ते' यासुया छ्वनायासु –

मू यासु	यासु हा	लितँसा	छ्वनायासु
सःते	सः (सल)	+ तेके	सःतेके /सःतके
त्वःते	त्वः (त्वल)	+ तेके	त्वःतेके / त्वःतके
म्हिते	म्हि	+ तेके	म्हितेके / म्हितके

५. 'लपे' यासुया छ्वनायासु –

मू यासु	यासु हा	लितँसा	छ्वनायासु	खँपुइ छ्यला
ज्वजलपे	ज्वज	+ लपेके	ज्वजलपेके	ज्वजलपा याके
भजलपे	भज	+ लपेके	भजलपेके	भजलपा याके
द्वहलपे	द्वह	+ लपेके	द्वहलपेके	द्वहलपा याके
सहलपे	सह	+ लपेके	सहलपेके	सहलपा याके

च्वय् न्त्यथनागु फुकं खँ व दसि कथं नेपालभासाया मूयासु (ये, ले, ने ज्यना यासु) या यासुहा फुकं छसःज्यना जुइ । लिपा ब्वलंगु ज्यानायासु -न्त्यतँसा दुगु बा 'के' ज्याना, 'येके' ज्याना, बा 'ते' ज्याना, लपेज्याना ...) धाःसा छसःज्यना खँग्वः मजू । उकिं नेपालभासाया पुलांगु ख्वाः छसःज्यना खःसां ध्व भाय् ब्वलनेगु भ्वलय् बुलुहुं छसःज्यना ख्वाः खने मदया वंगु जक खः ।

च्वय् न्त्यथनागु फुकं यासुइ थीथी न्त्यतँसा (Prifix) तयाः न्हूगु यासु ज्यायेगु नेपालभासाया मेगु पहः खः । गथे–

धलः २० मूयासुइ न्त्यतँसा तयाः न्हूगु यासु ज्यायेगु पहः –

मू यासु	न्त्यतँसा	यासु
नये	+ कू	= कूनये
काये	+ लि	= लिकाये
काये	+ थ	= थकाये
काये	+ क्व	= क्वकाये
काये	+ दु	= दुकाये
काये	+ पि	= पिकाये
बिये	+ दु	= दुबिये
लुये	+ न्त्य	= न्त्यलुये
ग्यये	+ दु	= दुग्यये
ख्याये	+ ह्यपं	= ह्यपंख्याये
च्वये	+ त	= तच्वये

पाले	+ क्व	= क्वपाले
ल्वाये	+ म	= मल्वाये
हाले	+ कँ	= कँहाले
चिले	+ लि	= लिचिले
कुले	+ दु	= दुकुले
छ्यले	+ म	= मछ्यले
ग्वले	+ दु	= दुग्वले
कने	+ च	= चकने
खिने	+ कुं	= कुंखिने
थुने	+ क्व	= क्वथुने
ज्यने	+ भ	= भज्यने
च्वने	+ लं	= लंच्वने

५. लिखँ –

हलिमय् थीथी पहःया भाय्तय् दथुइ छसःज्यना भाय्या थःगु हे बिसकं मू दु । छसःज्यना भाय् पुचलय् दुने नेपालभासा नं छगू खः । छसःज्यना भाय् धायेबलय् छगू न्वसःया छगू खँग्वःगु भाय् बा छगू खँभाय् दुगु भाय् कथं थुइकिइ । पूवंक छसःज्यना खँग्वः जकगु भाय् हलिमय् छगू नं मदयेफु । छाय् धाःसा भाय् ब्वलनिइगु बा ब्वलंकेगु भ्वलय् थीथी मूखँग्वलय् न्त्यतँसा – लितँसा तयाः न्हून्हू खँग्वः ज्यायेगु, निगः खँग्वः ज्यानाः छगः न्हूगु खँग्वः दयेकेगु, थीथी ज्याना यासु व यासुया हिलासु ज्यायेगु, थीथी ब्वसु ज्यायेगु व थीथी खँभाय् ज्यायेगुया नापं थीथी भासं थःत माःगु दुतिना खँग्वः दुतिनेगु ज्या मदिक जुयाच्वनिइगु ज्याखँ खः । थ्वया हुनिं खँग्वःया न्वसः तब्या जुयावने फुगु व भाय्या छसःज्यना पहः बांलाक खने मदयेफु । अथे नं भाय्या मूपहः, खँग्वःधुकूया मूखँग्वः व खँभाय्यात दुवालाः नं भाय्या पहः क्वःछिइ फइ । थुकथं भासय् दुवालेबलय् मूकथं नेपालभासा छसःज्यना भाय् पुचलय् दुने लाःमलाः स्वयेगु दापू जुइफु ।

५.१ नेपालभासाया मूआखःग्वः फुकं थें खँग्वः नं खः ।

नेपालभासाया गुलि नं माआखः, बाआखः व चिनाआखः दु इपिं फुकं थें आखः पूवंगु न्वसः दुगु जक मखु, इपिं फुकं आखःया न्वसः छसःगु व इपिं फुकं थें थःथःगु खँभाय् (अर्थ) नं दुगु बिसकं खँग्वः नं खः । (लिधलः – १)

५.२ नेपालभासाया थीथी आखः बिसकं खँग्वः जक मखु, उगु आखःया ताहाःन्वसु बा ताहाःन्वसःगु आखः बिसकं खँभाय् नं दुगु आखः जुइ । अथे हे उगु आखःया न्हासंथ्वःसः दुगु आखः बिसकं खँभाय् दुगु आखः जूसा ताहाःन्वसःगु न्हासंथ्वःसः दुगु आखः नं बिसकं खँभाय् दुगु आखः जुइ । (धलः १२ क, ख / लिधलः – १)

५.३ नेपालभासाया अप्वः थें मूखँग्वः छगू न्वसःयागु जुइ ।

५.३.१ निगः आखःया खँग्वलय् लिआखः माआखः जूसा उगु माआखः न्त्यःनेया आखः नाप जानाः छगू न्वसः जुइ बा छगू न्वसःया खँग्वः जुइ । (लिधलः – २)

५.३.२ निगः आखःया खँग्वलय् लिआखः बाआखः जूसा उगु बाआखःया न्वसः थीथी मान्वसलय् हिलिइगु पहः दु । उगु पहः कथं हिलिइगु मान्वसःनाप न्त्यन्वसः जानाः छगू न्वसः ज्यनिइ । थुकथं छसः ज्यनिइगु न्वसः ताहाः न्वसःयागु जुइ । (धलः १३ / लिधलः ३)

५.३.३ खँग्वःया न्त्यन्वसः न्हासं थ्वइगु जूसा छसःज्यनिइगु न्वसः नं न्हासं थ्वइगु ताहाः न्वसःयागु जुइ । (धलः १३ / लिधलः ४)

५.३.४ न्त्यन्वसः न्हासं मथ्वःसां लिन्वसः 'न' बा 'म' जूसा थुकिं छसः ज्यनिइगु न्वसः न्हासं थ्वइगु ताहान्वसःयागु जुइ । (धलः १७ / लिधलः ५)

५.४ नेपालभासाया फुकं थें 'मूयासुया हा' छगू न्वसुया जुयाच्वंगु दु । थुकिं मूयासु ज्यायेत 'ए' लितँसा तनेगु थ्वया पहः खः । थ्व 'ए' यात नेपालभासा च्वइपिसं 'ये' बा 'य्' यानाः च्वया वयाच्वंगु दु । 'ये' व 'य्' धयागु 'ए' या 'ख्वाःपाःगु आखः' जक खः । अथे धयागु 'ये', 'य्' व 'ए' या न्वसः छगू हे खः । 'ये', 'य्' या न्वसः व 'ए' या न्वसः छगू हे 'ए' मान्वसः जूगुलिं थ्व 'ए' मान्वसः खँग्वलय् लिन्वसः जुयाः वल धाःसा उगु खँग्वःया न्त्यन्वसःनाप जानाः छगू हे न्वसलय् ज्यनिइगु नेपालभासाया 'पहः' खः । उकिं फुक्कं थे मूयासु नं छगू न्वसुयागु जुयाच्वंगु दु । थपिं यासुया हिलासु दनिइबलय् बा हिलासु ज्यायेबलय् यासुया उगु लितँसा हिलिइगु पहः दु । उकिं यासुया थीथी हिलासु नं छगू न्वसुया खँग्वः जुयाच्वंगु दु । (स्व – धलः १९ क, ख, ग / लिधलः ६)

५.५ नेपालभासाय् 'ये, ले ने' लिज्यनाः निगः आखःया मूयासु ज्यनाच्वंगु दु । मूयासुइ न्त्यतँसा तयाः थीथी यासु ज्यायेगु नेपालभासाया मेगु पहः खः । भाय् ब्वलनेगु भ्वलय् 'के', 'येके', 'ते' व 'लपे' लिज्यानाः न्हूगु यासु ज्यायेगु ज्या जुयावःगु दु । थज्वःगु 'यासु' बा 'ज्यानायासु' पूवंक छसः ज्यनेफुगु खनेमदु । ताहाःन्वसः ज्यनिइगु खँग्वलय् धाःसा थ्वहे छसःज्यना पहः कथं ताहाःन्वसः ब्वलनाच्वंगु जुल । गथे– (धलः १९ (क – १, ख – १, ग – १ .....)

५.६ दकलय् लिपा, थथे नेपालभासाय् थ्वया मूखँग्वलय् ल्यूने वइगु थीथी बान्वसः मान्वसलय् हिलिइगु व उगु मान्वसः न्त्यन्वसःनाप ह्वनाः छगू न्वसः ज्यनिइगु अलय् उगु न्वसःया पूवंगु खँभाय् नापं दुगु खँग्वः जुइगु जूगुलिं थ्वयात 'छसः ज्यना भाय्' (Monosyllabic Language) धाःगु जुल । थथेहे निगू स्वयाः अप्वः न्वसः दुगु ज्याना खँग्वलय् नं थ्वहे 'छसःज्यना पहः' कथं खँग्वः चीहाः यानाः च्वयेगु बा न्ववायेगु यानावया च्वंगु दु । थथे खँग्वः चीहाः जुइथाय् ताहान्वसः पिदनिइगु जूगुलिं गन खँग्वः चीहाः जुयाच्वंगु दु धयागु नं सिइ दइगु जुल । थुकथं नेपालभासा 'छसःज्यना भाय्' जूगु खँ क्वःछिइ फइगु जुल ।

लिघलः – १ छगू न्वसःया छुं खँग्वः

छगः आखःया खँग्वः	खँभाय्	छगः आखःया खँग्वः	खँभाय्	छगः आखःया खँग्वः	खँभाय्	छगः आखःया खँग्वः	खँभाय्
अ	'अय्', सुयातं सःतेत छ्यलेगु	अः	मखु, मज्यू धायेगु भाव	अँ	खँल्हायेबलय् 'खः, ज्यू' धायेगु	अं	छताजि सि Mango
आ	झंगः पसुतय्त सःतेगु	आः	ध्व ई	आँ	म्हुतु चायेके	आं	म्हुतु चालाच्वंगु
इ	छुं खँ क्यनेगु	ई	ईब्यः (इल)	इँ	चीसकं दायेत पिकाइगु सः	इं	इंचा Sickle
उ	'व' धकाः क्यनेगु	ऊ	ज्वःलाये	उँ	मयःगु भाव	उं	रंग
य	यखाये	यः	ययेकेगु	यँ	यंके, यने, यँ (काठमाडौं)	यं	कपाय् फ्यनेगु ज्याभः a Spinning wheal
या	छुं तिकेत छ्यलेगु मः, गम	याः	जात्रा	याँ	पोज क्यने	यां	तापाक
यु	सुचुक हुयाका	यू	छताजि थी	युँ	इनाब्यु	युं	इनेगु ज्या याः
व	उम्ह He/She/ That	वः	माय्, मू फ्वयाः क्यला छुइगु मरि	वँ	वँचु	वं	लीया थलय् वाँउक वये
वा	म्हुतुइ च्वंगु न्त्ययेगु वा	वाः	दुत पित मयायेत पनेगु वाः	वाँ	वाँउ	वां	हक
क	अजू चायेगु	कः	ति लिकया तःगु छ्वालुगु	कँ	बँ तःलय् दइगु हाकुचा	कं	कँथ, पू
ख	खये ब्यु	खः	छुं खँ खइगु	खँ	खँ ल्हाये	खं	ख्वना
ग	गयेगु ज्या या	गः	झंगः, पसुया च्वनेगु थाय्	गँ	पनेगु ज्या	गं	द्यःयाथाय् थायेगु, सः बिइगु

लिधलः – १ (क) न्हिथं छ्यलेगु छगू न्वसःया छुं खँग्वः

जि, छ, छि, व, थ्व, हुं, सु, छु, ग्व, झी
छ्यं, ख्वाः, म्ह, ल्हाः, प्वाः, जँ, प्यं, ब्वः, वा, त्वाः, मे
सँ, ला, हि, सिउ, क्वँय्, सें, स्वँ, दाः, घ्यः
खि, च्व, न्हि, पि
लः, फय्, बँ, न, घाँय्, मि, स्वां, मा, हः, दं, कं, हा, सि
सः, जः, क्वाः, ख्युं
ज, कें, खेंय्, लैं
गुँ, पाः, गाः, तँ, गां
छें, लँ, पौ, भ्याः, तुं
सिँ, चा, लुँ, वः, नँ, ली, म्हः, कँय्, ल्वं
धू, भ्वं, कुँ, फि
सा, मेय्, फै, भौ, छुँ, धुँ, फा, खा, हँय्, क्वः, ब्वः
वा, छ्व, माय्, म्वाः, मू, छ्वं, तू, तु, जी, मी
धू, भ्वं, कुँ
ति, कः, सि, बि
ह्वः, प्वाः, द्वँ, चाः, ताँ, थां
यः, यं, गं, हं
न्हि, वाः, ला, दँ
न्हि, वाः, ला, दँ
सँय्, धँय्, कँय्, खय्
ज्या, खँ
न, हुँ, सय्, बि, दय्, हिँ

लिधलः – २ छगू न्वसःगु नां खँग्वः

कइ – कै (कइच)
कउ – कौ (कलि)
कँए – कँय् (कँस)
खइ – खै (खइच)
खउ – खौ (खलि)
खए – खय्

लिधलः – २ (क) छगू न्वसःगु यासु खँग्वः

कइ – अपां कइ
खइ – वयागु खं खइ (खयेमाः)
गइ – वं सल गइ

लिधलः ३ निगू न्वसलं छगू न्वसलय् ह्यूगु खँग्वः

लख	–	लअ	–	लः
ख्याक	–	ख्याअ	–	ख्याः
खत	–	खअ	–	खः
पँथ	–	पँअ	–	पं
भ्याल	–	भ्याअ	–	भ्याः
सह	–	सअ	–	सः
जव	–	जअ	–	जः

लिधलः ४ निगू न्वसलं छगू न्वसलय् ह्यूगु खँग्वः

पँथ – पँअ – पं
कँथ – कँअ – कं

लिधलः ५ निगू न्वसलं छगू न्वसलय् ह्यूगु खँग्वः

लन – लअँ – लं
तम – तअँ – तं

लिधलः ६ यासुया हिलासु दनिइबलय् छगू न्वसः जुइगु–

यासु हा (Root Verb)	यासु				
	मूयासु Basic Verb	थः Self	कतः Other	उजं खँग्वः Imperative	जुव खँग्वः Stative
न	न + ए (ये)	नये	नइ	न	नः (नव)
का	का + ए (ये)	काये	काइ	का	काः (काव)
हा	+ ले	हाले	हालिइ	ह्म	हाः (हाव)
चि	+ ले	चिले	चिलिइ	च्यु (चिव)	च्यू (च्युव)
कँ	+ ने	कने	कनिइ	कँ	कं
सँ	+ ने	सने	सनिइ	सँ	सं

लिधलः ७ छगू न्वसःगु खँग्वलं चाःगु छुं खँपु –

जि, छ, व, हुं, भी खः। छं मां बाः सु ? छं काय् म्हयाय् ग्व ?
छ गन दु ? व लँय् दु। जि छेँय् दु। छ नं छेँय् वा। व नं वइ।
भी जा नये। ल्हाः स्यु। म्वः ल्हु। छ प्यां हुँ। व छं ल्यू ल्यू वा धा।
व ल्यू ल्यू वइ। जि नं वये (वय्)। खँ सः द्यः, ज्या सः च्यः।
भौ या ख्याः छुँ या नी। खँ कँ। खँ ल्हा । ज्या या। ल्हाः वा।
न्ह्याः सा या, म्हाः सा म्वाः।

जोशी, शुक्रराज शास्त्री – नेपालभाषा ब्याकरण, नेसं.१०४८

तुलाधर, पुष्परत्न 'सागर' – सुबोध नेपालभाषा ब्याकरण, ने.सं.१०७२

श्रेष्ठाचार्य, ईश्वरानन्द – मूलुखा, वि.सं.२०२१

जोशी, सुन्दरकृष्ण – नेपालभाषा भाषा बैज्ञानिक व्याकरण, ने.सं.११२२

तमोट, काशीनाथ – स्तरीय नेपालभाषाया नियमावली, ने.सं.११०१

चित्रकार, विष्णु – नेपालभासाया ख्वाः व पहःयाखँय् छुं बिचाः, ने.सं.१११०

चित्रकार, विष्णु – नेपाल लिपि व नेपालभासा, ने.सं.११३१

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर – नेपालभाषाया धातु क्वःछ्रीगु समस्या – छगू अध्ययन, ने.सं.११२०

जोशी, बैद्य पन्नाप्रसाद – संक्षिप्त नेपालभाषा शब्दकोष, ने.सं.१०७६

जोशी, सत्यमोहन – बहःचाधंगु नेवाः खँग्वः धुकू, ने.सं.११०७

श्रेष्ठाचार्य, ईश्वरानन्द – धुकूपिकू ने.सं.१०८३

श्रेष्ठाचार्य, ईश्वरानन्द – नेवार-नेपाली-अंग्रेजी शब्दकोश, वि.सं.२०५४

शर्मा, रमापतिराज – नेपालभाषाया बँ, नेपालभाषाया नँ, ने.सं.१०९९

शर्मा, रमापतिराज – नेपालभाषाया क्रियातय् पुसाग्वः धुकू, ने.सं.११३१

श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद – सःग्वःछि धुकू, ने.सं.११२४

सफू : **नेपालभासा छसःज्यना भाय्**

च्वमि : **विष्णु चित्रकार**

बुन्हि : ने.सं.१०७० थिंलाथ्वः यःमरि पुन्हि

(वि.सं.२००६ मंसिर २० / सन १९४९ दिसेम्बर ५)

थाय्बाय् : दलू आवास, यँ, मनपा १५

फोनल्याः : ४२८९९९८, मोबाइलल्याः : ९८४११६९१३०

इमेल : bishnuchitrakar@hotmail.com

chitrakarbishnu@gmail.com

पिदंगु सफू : नेपालभासाया ख्वाः व पहःया खँय् छुं बिचाः (ने.सं.१११०)

: नेपालभासा कसरी पढ्ने (ने.सं.१११०)

: नेपालभासा (ग्वःआखः सफू न्हापांगु) (ने.सं.१११२)

: नेपालभासा (ग्वःआखः सफू निगूगु) (ने.सं.१११२)

: त्रिरत्नवन्दना (पालि-नेपालभासा भाय्हिला) (ने.सं.११२७)

: नेपाललिपि व नेपालभासा (ने.सं.११३१)

: Nepalbhasa a monosyllabic language (ने.सं.११३४)

: नेपालभासा छसःज्यना भाय् (ने.सं.११३७) *(छिगु ल्हाःतिइ)*

पिदंगु च्वसु : थीथी पौस चिनाखँ, समालोचना, च्वसु व भाय्लचंया खँय् थीथी च्वसु

संपादन : नेपालभाषा पत्रिका (न्हिपौ) (निदँतक समाचार संपादक)

: झी (लय्पौ)

: जः ७ (दँपौ – त्रिचन्द्र कलेज नेपालभासा साहित्य पाला)

: थीथी लुमन्ति पौ, पत्रपत्रिका, सफू

ब्वति : जगतसुन्दर ब्वनेकुथि (नेपालभासां ब्वंकिइगु ब्वनेकुथि) (संस्थापक)

: ने.सं.१०८४ (वि.सं.२०२० साल) निसें नेपालभासा आन्दोलनय् ब्वति व च्वज्या

: ने.सं.१०८६ (वि.सं.२०२२ साल) या नेपालभासा आन्दोलनय् न्ह्यलुवा ज्याकःमि

: थौंतक नेपालभासा व नेवाः आन्दोलनय् ब्वति

ISBN 978-9937-0-2891-2

9 789937 028912

मू : १००।- तका